КЕРДАЧА КОТАЛОНИЙ ПРОГРАММА

ДЕРРИГАЧА МЕХКАШКАРА ПРОЛЕТАРЕШ, ВIАШАГIКХЕТА!

СЕРДАЛО

(«Свет»)

Советски Союза Коммунистически парте Нохч-ГIалгIай обкома, Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Советен Министрий Советен орган.
Орган Чечено-Ингушского обкома Коммунистической партии Советского Союза, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР.

АРАДУВЛ 1923 ШЕРА ДЕНЗ

ЕРА, 7 АПРЕЛЬ
№ 42 (4210).
1966 шу

Мах 2 кап.

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ XXIII-ча СЪЕЗДО КПСС ЦЕНТРАЛЬНИ КОМИТЕТА ОТЧЕТНИ ДОКЛАДАХ БАЬ

СОЦАМ

КПСС Центральни Комитета балхах лаьца КПСС ЦК Хьалхарча секретара новкъоста Л. И. Брежнева яьча докладага ла а дийгIа, из йийца а йийца, Советски Союза Коммунистически парте XXIII-ча съездо соцам бу:

КПСС Центральни Комитета беррига политически никъи деррига практически гIулакхаши дизза къоабалде.

КПСС Центральни Комитета отчетни доклада тIара выводаши предложенеши къоабалъе.

КПСС ЦЕНТРАЛЬНИ РЕВИЗИОННИ КОМИССЕ ОТЧЕТАХ БАЬ КПСС XXIII-ча СЪЕЗДА СОЦАМ

КПСС Центральни ревизионни комиссе отчет чIоагIйойла.

НОВКЪОСТА Л. И. БРЕЖНЕВА ДОШ ХАДДАШ ДАЬ КЪАМАЬЛ

Новкъостий делегаташ, вай съезде парте Центральни Комитета отчетни докладах къамаьлаш даьд дуккхача къамех латта сийлахь - йоккха советски Даьхе хьахулийташ йолча вай ерригача союзни республикай коммунистически партешкарча делегаташа, городий - турпалий Москвани Ленинградеи партийни организацей викалаша, Уралеи СибарегIени, Поволжья а Дальни Востока а, Российски Федераце дуккхача кхыча краий, областий, автономни республикай партийни организацеша баххийтараша.

Съезда трибуна тIара хьахезар вайна хьалха латтача болхлойи колхозхойи, инженерий а Iилмахой а, литератураи искусстваи деятелий, партийни, паччахьалкхен, профсоюзни, комсомольски организацей кулгалхой дош.

Йиззача бокъонах болча шийтта миллионни ленински парте викалаша кIоаргген лаьрхIаи дийцар партеи мехкеи вахара лоархIамера дешаш, хьабеначa наькъа итогаши дIахорча ханара планаши.

Нагахьа санна уж къамаьлаш белгалдоахаш хинна керттера наькъаш эггара лоацагIча дешашца лаьшхача, укх тайпара ала мегаргдолаш да:

Из — чурча санна, иштта арахьарча а гIулакхашкарча Центральни Комитета политически наькъа гоннахьа съезд йизза цхьоагIо йолаш хилар. (ТIоараш тох).

Из — социализма дерригача мехкашца, дерригача дунен коммунисташца, империализмана духьала къовсам мел лоаттаберашца дег тIара большевистски интернациональни барт-цхьоагIо хилар. (ТIоараш тох).

Из, юххера а, — бокъонца йола новкъостийи вай юкъара гIулакх котдаккхар духьа декхар шийгара а кхычаргара а цIенхаштта хьадехаш хиларен партийни уйла, — цхьан дешаца аьлча, коммунизм хьалъерий доккхача эскара хьалха латтача отряда дика корта бола уйла. (ТIоараш тох).

Из геттара дика да, новкъостий. Из вай парте политически сакхетам лакха хилар хьахьокхаш да. (ДIаьхдаь тIоараш тох).

Съезде къамаьл даьча делегаташа ЦК политика чIоагIа хьаллацарал совгIа, из дIахо дегIа а кхувлар йоккхача фактически материалаца а, дукха керда лоархIамера дешаш отталарца а Центральни Комитета отчет шеръеши йIаьхий еши.

Берригача новкъосташа съезде даь къамаьлаш, цу тайпара, Центральни Комитета отчетни докладаца нийсделар, вай парте гIулакхаш шоай ерригача шоралца, шоай массе оагIонца хьа а хьокхаш. (ТIоараш тох).

Цу доллача хIамаша, новкъостий, со мукъавоалийт дош халдаш деш долла къамаьл дIаьхдаь дувца ца дезаш. (ЧIоагIа, дIаьхдаь тIоараш тох. Берригаш а хьалгIовтт).

«Грозпромстрой» треста № 8 йолча гIишлой-монтажни управлене чуйоагIача нов. Зайцев керте латтача участка коллективо город Грозне дуккхьашха хьалде доладаьд ийсазза вIаштIарадаь цIа. Из цIа хьалдергда Победа яхача проспекте. 32 квартира йолаш хургда из цIа. ЦIа чIоагIа садаргIатеи сийрдеи хургда. Вахара дика аьттув болаш хьалаш хургда цIагIа. Цига хургья, лоджеш, лифт, нувхаш дIаухийта провод.

Хьалхарча этаже хургья совгIатий тика. Цу тика чу йIовхал лургйолз элементаш ийнашта кIала хургья. ГIишлошъераш хIанз еррига шоай торонаш оарцагIа а яьха лард йоллаш ба. Цига къахьегаш я нов. Касатонова капровщиций бригада. Съездо болх беча деношка хIара сменах нормаш 115—120 процент кхоачашъеш болх бу коммунистически къахьегама ударникаша нн. Уцека, Манченкова, Магомадова, Касатонова, кхыбараша.

СУРТА ТIА: (аьрдехьара аьттехьа) машиниста гIонча М. Уцек, капровщик И. Манченко, машинист Н. Магомадов, бригадир-машинист П. Касатонов.

И. Плиева сурт.

Советски Союза Коммунистически парте XXIII-ча съездах бола ИНФОРМАЦИОННИ ХОАМ

4-ча апреле Москве, съездий Кремлевски Двореце ший болх дIахо дIаболабир Советски Союза Коммунистически парте XXIII-ча съездо.

Председателал деча нов. Ш. Р. РАШИДОВА Iуйрийнара заседани дIа майолаеллинге а Iодийшар «Луна-10» яха автоматически станци дагалоацача, кийчъеча, сигалйохийтача даькъа лоацаш хиннача Iилмахой, конструкторий, инженерий, техникий, болхлой коллективаша съезда цIерах дайта письмо. Коммунистически парте съездага цар хоам бу космос караерзаяра даькъера коммунистически партеи правительстваи кхы цхьаькха задани а кхоачашъяь хиларах. «Луна-10» яха советски автоматически станци дунен тIа эггара хьалха Бетта юхерча орбита тIа а яьккхай, дунен тIа эггара хьалхара Бетта искусственни спутник хинна дIа а яхай. Советски Iилманеи техиканеи карагIдаьнна из доккха хIама Советски Союза Коммунистически парте XXIII-ча съезда хетаду Iилмахоша, конструктораша, инженераша, техникаша, болхлоша, съезда делегаташта дош лу цар вай Даьхен сийле, дерригача адамий ираз бахьан долаш дIахо а космически аре машара наькъашца караерзаяра бакъахьарча гIулакха шоай еррига знанеши низаши шоаш дIатергхиларах.

Космос караерзаяра даькъе керда сийлахьа оагIув хьайийлача, «Луна-10» яха автоматически станци хьаяьрий сийна чIоагIа гIадбаха тIоараш детт делегаташеи хьаьшашеи.

Iалаьмате чIоагIа дог айденна тIаэц дукха езача Даьхен сийле яккхар духьа керда доккха хIама карагIдаьннарий цIерах дохьийта моаршал. КПСС XXIII-ча съезда делегаташа, вай парте, дерригача советски халкъо, йоах дохьийтача моаршал тIа, дег тIара даькъала бувц дунен тIа эггара хьалхара Бетта искусственни спутник дагалоацача, хьаеча, сигал йохийтача дакъа лоацаш хинна Iилмахойи конструктораши, инженераш, техникаш, болхлой, коллективаши организацеши.

ЧIоагIа дог гIоздаьнна а болаш, делегаташеи хьаьшашеи ура а гIайтта ладувгI Бетта искусственни спутника тIара йоагIача «Интернационал» яхача партийни гимна ашарга.

Цул тIехьагIа КПСС Центральни Комитета отчетни докладахи КПСС Центральни ревизионни комиссе отчетни докладахи къамаьлаш дир новкъосташа: К. И. Галаншина — КПСС Пермски обкома хьалхарча секретара, А. А. Епишева — Советски Эскареи ТIема-форда Флотеи керттерча политически управлене начальника, А. А. Кокарева КПСС Красноярски крайкома хьалхарча секретара, Л. А. Сысоевас — «Звенигородский» совхоза болхлочо (Московски областной партийни организаци).

Съездага моаршал делар делегаташеи хьаьшашеи безаме тIаийцача доазол дехьара коммунистически партей викалаша: новкъосташа Вилле Пессе — Финлянде Коммунистически парте Генеральни секретара, Алваро Куньяла — Португальски коммунистически парте Генеральни секретара.

ДIахо КПСС Центральни Комитета отчетни доклади КПСС Центральни комиссе отчетни доклади ювцача дакъа лаьцар новкъосташа: А. Ф. Ештокина — КПСС Кемеровски обкома хьалхарча секретара, Л. А. Кулиджанова — СССР кинематографистий Союза правлене хьалхарча секретара, А. А. Скочилова — КПСС Ульяновски обкома хьалхарча секретара.

Делегаташеи хьаьшашеи безаме тIаийцар Съездага моаршал луш къамаьлаш даь доазол дехьарча коммунистически партей викалаш: новкъостий Лебади — Къулбехьен-Африкански коммунистически парте председатель, Уильям Каштан — Канада Коммунистически парте Генеральни секретарь.

Сайрийнарча заседане КПСС Центральни Комитета отчетни докладахи Центральни ревизионни комиссе отчетни докладахи еча пренешка къамаьл дир нов. Н. Н. Родионова — КПСС Челябински обкома хьалхарча секретара.

Цул тIехьагIа боевой байракхаш а яхьаш зале хьачуйоалл Советски Эскареи ТIема-Форда Флотеи делегаци. Делегаташеи хьаьшашеи, хьал а гIайтта чIоагIа тIоараш а детташ, тIаэц Даьхе лораеш латта сийлехьа бараш.

Салтийи матросийи, сержантий а эпсарий а, инаралийи адмиралийи, Советски Эскареи Флотеи берригача бIухой цIерах КПСС XXIII-ча съездага моаршал лу М. И. Калинина цIерахча Гвардейски Тамански мотострелкови дивизе командира Советски Союза Турпала инарал-майора И. И. Тенищева. Советски Эскареи ТIема-Форда Флотеи цIерах нов Тенищева Коммунистически партенеи советски халкъаи дош делар Советски Герзашцарча Низаша дIахо а коммунизма сийлахь-доккхача гIулакха тешаме гIулакх дергхиларах, моллагIча а агрессора миччa хана а хIалаквеш хIама тоха шоаш кийча хиларах.

КПСС Центральни Комитета отчетни докладахи КПСС Центральни ревизионни комиссе отчетни докладахи йола пренеш соцаяра хьакъехьа решени тIаэц съездо.

Дош хаддаш къамаьл дир делегаташеи хьаьшашеи безаме тIаийцача нов. Л. И. Брежнева.

Съездо КПСС Центральни Комитета отчетни докладах массава раьза а волаш тIаийцар КПСС Центральни Комитета политически никъ а практически гIулакхаш а дерригаши лиззаи къоабалдеш бола Соцам. Съездо къоабалйир КПСС Центральни Комитета отчетни доклада тIара предложенеши выводаши.

КПСС Центральни Комитета отчетни докладах йола КПСС XXIII-ча съезда резолюци кийчъяра комисси хержар съездо.

Съездо массава раьза а волаш чIоагIйир КПСС Центральни ревизионни комиссе отчетни доклад.

Цул тIехьагIа съездага моаршал луш къамаьлаш дир делегаташеи хьаьшашеи безаме тIаийцача доазол дехьарча коммунистически болхлойи партей викалаша новкъосташа: Хесус Фариа — Венесуэла Коммунистически парте Центральни Комитета Генеральни секретара, Хильберто Виейра — Колумбе Коммунистически парте Центральни Комитета Генеральни секретара, Кнуд Еспeрсена — Дане Коммунистически парте Председатела, Эзекиас Папаиоанну — Кипра къахьегача халкъа Прогрессивни парте Генеральни секретара, Рейдар Ларсена, — Норвеге Коммунистически Парте Председатела, Эрнест Бюрнела — Бельге Коммунистически парте Председатела. Арнольдо Мартинес Вердуго — Мексикански коммунистически парте Центральни Комитета Хьалхарча секретара, Мадейра Кейтас — Мали Республика Судански Союз яхача парте Къаман Политбюро члена.

Съезда цIерах моаршалаш даьхкад коммунистически, къамий-демократически, аьрдехьарча социалистически партешкара. Моаршал денад Гаита халкъа единни партегара. Иштта моаршалащ даьхкад Чиле социалистически партегара, шийна лоIамерча Гвинеяи Зеленый Мыса ГIайренийи Африкански партегара, Сомалийски Демократически Союзагара, къаман кортамукъален патриотически Фронта Португальски революционни хунтагара, Афро-Ширази (Занзибар-Танзания) яхача партегара.

* * *

ЧIоагIа уйла тIаяхийта, лаьрхIа йийцар КПСС XXIII-ча съезда делегаташа парте Центральни Комитета отчетни доклади Центральни ревизионни комиссе отчетни доклади. Цар хьахьекхар Центральни Комитета политически наькъа гоннахьа шоаш цхьоагIо йолаш хилар, большевистски интернациональни барт-цхьоагIо йолаш, коммуниста сий дола цIи лелаеш волча хIаранегара чIоагIа дIадехаш шоаш хилар.

Л. И. БРЕЖНЕВА председателал а деш хиннача 5-ча апреле Iуйрийнарча заседане делегаташа ладийгIар докладага — 1966—1970 шерашка СССР халкъа боахам дегIаккхувлара пхе шера планах йола КПСС XXIII-ча съезда Директиваш. Из йир ерригача зало безаме тIаийцача СССР Министрий Совета Председатела А. Н. Косыгина.

ЧIоагIа уйла тIаяхийта ладийгIар докладага, деттача тIоараша дуккхаза юкъахъяьхар из.

* * *

Сайрийнарча заседане 1966—1970 шерашка СССР халкъа боахам дегIаккхувлара пхе шера планах йола КПСС XXIII-ча съезда Директиваш яха доклад ювца йолаелар съезд.

Заседане къамаьлаш дир новкъосташа: В. В. Щербицке — Украински ССР Министрий Совета председатела, А. В. Георгиева — КПСС Алтайски крайкома хьалхарча секретара, К. М. Герасимова — РСФСР Министрий Совета председатела заместитела, РСФСР Госплана председатела.

Съездага моаршал луш къамаьлаш дир делегаташеи хьаьшашеи безаме тIаийцача доазол дехьарча коммунистически болхлойи партей викалаша новкъосташа: Шрипад Амрит Данге — Инде Коммунистически парте Къаман совета председатела, Жозе Сантоса — Бразильски коммунистически парте ЦК председатела, Урбан Карлссона — Швеце Коммунистически парте секретара, Эдгар Воога — Швейцарски къахьегама парте Генеральни секретара, Питер Кейнемана — Цейлона Коммунистически парте ЦК Генеральни секретара, Инги Хелгасона — Исланде Единни социалистически парте ЦК исполкома члена. Съездага моаршал луш къамаьл дир Хусейн Зульфикар Сабре — ОАР Арабски социалистически союза Генеральни секретарната члена.

КПСС XXIII-ча съезда цIерах моаршал телаш, даькъала ювцаш, каьхаташ, къахьегама рапорташ ух промышленни предприятейи учрежденейи, гIишлоний, колхозий а совхозий а къахьегамхой коллективашкара, Советски Эскареи Флотеи бIухошкара, Iилман учрежденешкара а творчески организацешкара а, комсомольцашкара, кагирхошкара.

(ТАСС).

ХОРЖАМИЙ КОМИССЕЙ СОСТАВА ЮКЪЕБАХА КАНДИДАТАШ ОТТАБАР

СССР-а Лакхехьарча Совета Къамий Совете деча хоржамашта йолча Нохч-ГIалгIай АССР-а хоржамий комиссе состава юкъе кандидаташ увттабеш ба республике дIахо а.

Шерра заседани хилар профессиональни союзий областной Совета. Цига решени яьй Нохч - ГIалгIай профессиональни союзий областной советагара хоржамий комиссе состава юкъе Облсовпрофа председатель Сидельников Сергей Степанович оттаве аьнна.

Нохч - ГIалгIай АССР-а писателий союзагара хоржамий комиссе состава юкъеяхийта оттаьй Республика писателий Союза правлене председатель Ахматова Солтамурада Раиса.

БПСС Грозненски горкома бюрос Грозненски городской коммунистически организацегара хоржамий комиссе викалалла вахийта оттаваьв парте горкома секретарь Латышев Павел Иванович.

Надтеречни района «Знаменский» совхоза болхлой, юртбоахама специалистий, гIулакхерча наьха коллективо кандидаталла оттаьй доярка Арсемикова Асхьаба Марха.

Наурски района Ленина цIерахча колхоза членашкара кандидаталла оттаьй Iаьсий леладу Быканова Вера Герасимовна.

Ерригсоюзни Ленински Коммунистически Кагирхой Союза Наьсарен района организацегара республика хоржамий комиссе членалла яхийта оттаьй пазата барзкъаш тегарий бригадир Мальсагова Къамбулата Сохьахан.

Нохч - ГIалгIай швейно - трикотажни объединене коллективагара массава раьза а волаш Нохч-ГIалгIай АССР-а хоржамий комиссена юкъеяхийта оттаьй цеха мотористка Усманова Iаьлий Белкъис.

Республика хоржамий комиссе викалаш баь бахийта оттабаьб иштта Гудермеса района «Кавказ» яхача колхоза звеньевая Радуева Майсет, Грозненски гарнизоне эскара гIулакх деш вола Жебранов Афанасий Георгиевич, Сунженски района Щеча Эскара цIерахча колхоза токарь Ильченко Владимир Иванович, Урус-Мартана района «Гехинский» совхоза доярка Джабаева Аьсет.

СССР-а Лакхехьарча Совета Союза Советеи Къамий Советеи деча хоржамашта йолча окружной хоржамий комиссей состава юкъебахийта кандидаташ харжа болабеннаб селхан республике.

ОАХА ДАЬКЪАЛА БУВЦ

Селхан Москвера укх тайпара телеграмма яйтай Нохч-ГIалгIай областной партийни организацегара бахача КПСС XXIII-ча съезда делегаташа:

Дег тIара даькъала бувц оаха лакха производственни хьоккхамаш дахарах совгIаташ денна республика юрта боахама къахьегамхой. ДIахо а творчески толамаш оаш дахар лов тхона, деррига низаш тIадерзадергда оаха парте ткъаь кхоалагIча съезда решенеш кхоачашъяра.

СЪЕЗДА ДЕЛЕГАТАШ: С. АПРЯТКИН, Ш. АБДУСАЛАМОВ, И. АЛМАЗОВ, З. БИБУЛАТОВ, М. ГАЙРБЕКОВ, А. КЛЕПОВ, Н. КОЛЕСНИКОВ, Л. КРЫЖАНОВСКИЙ, Н. МИРОНОВА, Т. МУСЛИЕВА, М. ПАУК, В. ПОЖИДАЕВ, С. СИНЕЛЬНИКОВ, А. СУШКО, Ф. ТИТОВ, О. ЧАХКИЕВ.

МОСКВА. Советски Союза Коммунистически парте XXIII съезд.
СУРТА ТIА: съезда заседаней зале. Хьалхарча плане Нохч-ГIалгIай АССР-ера делегаташ.
В. Егоровен В. Савостьяновен сурт.

ТАСС фотохроника.

1966—1970 ШЕРАШКА СССР ХАЛКЪА БОАХАМ ДЕГӀАКХУВЛАРА ПХЕ ШЕРА ПЛАНАХ ЙОЛА ДИРЕКТИВАШ

СССР Министрий Совета Председатела новкъоста А. Н. Косыгина 1966 шера 5 апреле яь доклад

КПСС Центральни Комитето парте XXIII-гӀа съезд хьажийта тӀаяхь, йоах А. Н. Косыгина, 1966—1970 шерашка СССР халкъа боахам дегӀакхувлара пхе шера планах йолча Директивай проект. Проекта тӀа хьахьекхаб советски халкъа овлангара хьашташ хьалхадоахаш йолча вӀй парте политика, КПСС Программа гӀа из аьннача тайпара, СССР-е дӀахо шерра коммунизм хьалъяра политика керттера чулоацам. Директивай проект кепа теха араьяккхаяр. хӀаьта цунна шерра откликаш хиннай мехка чухьа а доазол дехьа а.

Докладчика дӀахо ювц СССР боахами культуреи дегӀаахара лоархӀамегӀара итогаш. Дукха хӀама ца эшаш 40 шу даьннад парте XV-ча съездо, социалистически экономикана Ӏилманца планировани яра хьакъехьарча ленински идеяца хьалхле а лелаеш, хьалхарча пхе шера планах йола Директиваш чӀоагӀъяьча хана деиз. Хьалхара, шоллагӀа, хӀаьта пхьадолча даькъе шоллагӀча дунен тӀемо юкъахьеккха кхоалагӀа пхе шера планаш кхоачашъяр бахьан долаш кхоачашдир шийн масштабашка диллача Ӏалаьмате доккха, мехка индустриализаци яреи юрта боахама социалистически эргалонаш яреи декхар. ДӀаьхай эксплуататорски классаш а сага эксплуатаци е йиш хулийташ дола бахьанаш а. Бокъонца йола культурни революци хиннай мехка. Боахами культуреи дегӀакхувлача доккхий толамаш даьхад ерригача советски республикашка.

Фашистски гӀаьрахоша хьоарчабаьча тӀемо Ӏалаьмате доккха зе дир Советски Союза; 20 миллион совгӀа нах боабир, 30 процент гаргга долча мехка къаман рузкъаех даьлар вай. Партенеи халкъаи хьалхашка эттар сагоагӀа дола декхар — лоацача хана халкъа боахам юхаметтаоттабелга а хӀаьта цул тӀехьагӀа цул боарам тӀом хьалехьа хинначул дикка дукхагӀа лакхбелга а. Из декхар керттерча даькъе кхоачашдир вай йиълагӀа пхе шера план кхоачашъярца. ПхелагӀча пятилетке дӀахо айийр экономика.

Шерра коммунизм хьалъяра никъ белгалбаьча парте ткъоалагӀча съездо чӀоагӀийр ялхлагӀча пхе шера планах йола директиваш. Цул тӀехьагӀа кхо шу даьлча, парте ткъаьпхьоалагӀча съездо чӀоагӀийр 1959—1965 шерашка халкъа боахам дегӀакхувлара контрольни цифраш. Цу ерригача ханах шиъ пхи шере хул. Цу тайппара, ерригá вай мехко кхоачашъяр ворхӀ пхе шера план я.

Эггара хьалхара пятилетка кхоачашъе вай дӀадолалуча хана ерригá а вай йоаккхаш хиннар 5 миллиард киловатт-сахьат электроэнерги яр, вешта аьлча Куйбышевски областерча В. И. Ленина цӀерахча дуккхьал пхьан волжски ГЭС-о хӀанз шеран йоаккхачул шозза кӀезигагӀа. 1965 шера мехка яьккхай 507 миллиард киловатт-сахьат электроэнерги, вешта аьлча 1928 шера йоаккхаш хинначул 101-зза дукхагӀа.

Дукха совгӀа-эшашагӀа доацаш из тайпа сурт да еза-йоккхача индустре кхыдолча доакъошка а. Болат лоаладелга, мехкдаьтта доаккхилга 1928 шерарчул 21-зза дукхагӀа хиннад 1965 шера, кӀор боаккхилга—16-зза, цемент хьаелга 39-зза дукхагӀа хиннад, метала теда станокаш 93-зза дукхагӀа арахийцай.

Халкъа эшача товарех лаьца аьлча, пятилеткай шерашка арахийцад, масала, кӀадаш 3-зза дукхагӀа, кога бухьо телата гӀирс — 8,4-зза, шекар-песок — 6,8-зза.

Даим дукхагӀа йоахаш хьаихай юртбоахама продукци а. Шера юкъера лоархӀаш бола юрта боахама продукце боарам бӀарчча хьанйцача пятилеткай шерашка шоззеи ахаззеи хӀана беннабац аьнна лакхбеннаб. Пхьабакъда, мехка баха нах цу юкъа цкъаи ахаззеи дукхагӀа а хиннабале; хӀаьта цар хӀамаш ийяра низ кхы а дикка дукхагӀа а хиннабале, юртбоахама продукци лакхлулга тӀехьадусаш а халкъа боахама эшараш дизза Ӏалаш ца деш а хиннад.

Вай толамаш дахар хьахьоккхаш а ворхӀ шера план кхоачашъяра керттера итогаш.

Промышленни продукце боарам дӀадахача ворхӀ шера 84 процент лакхбеннаб, капитальни гӀишлош хьалъяра (гӀишлой-монтажни балхаш дара) — 49 процент, массе тайпа транспорта грузооборот — 72 процент. Потребленеги накопленеги дӀаяхийта къаман доход 53 процент дукхагӀа хиннай. Халкъа боахама керттера производственни фондаш 1,9-зза дукхагӀа хиннай, цу даькъа промышленносте — шозза.

СССР-е баха нах ворхӀ шера 23 миллион саг дукхагӀа а хинна, 232 миллион сагага дӀакхаьчаб. Болхлойи гӀулакхера нахи 56 миллион сагагара 77 миллион сагага кхоачаш дукхагӀа хиннаб.

Семилетка шерашка, къаьстта а 1965 шера, дуккха лоархӀамера гӀулакхаш чакхъаьхад къахьегамхой вахар тоадара. Мохк бӀарчча хьанйцача бетта юкъера лоархӀаш дола болхлойи гӀулакхерча наьхеи алапеш 1958 шера 78 сом хинначара 1965 шера 95 сомага кхоачаш дукхагӀа хиннад. ХӀаьта, нагахьа санна къахьегамхой обществении фондашкара тийнна ахчаши льготаши лаьрхӀача, царна цхьана болхлойи гӀулакхерна наьхеи доходаш 104 сомагара 128 сомага кхоачаш дукхагӀа хиннай. 1965 шера лениз колхозхой паччахьалкхен пенсешца Ӏалашбелга оттадаьд. Берригаш а лаьрхӀача паччахьалкхен пенсеш ийдеш бола нах ворхӀ шера 20 миллион сагагара 32 миллион сагага кхоачаш дукхагӀа хиннаб.

Укх тӀеххьарча шерашка чӀоагӀа уйла тӀаахийтай чуӀе цӀенош хьалдара. ВорхӀ шера городашкеи юрташкеи хьалъяь квартираш а наха шоаш хьалдаь цӀеноши а 17 миллион хӀанз дац аьнна да. Уж да семилетка йоллуш мехка хиннача чуӀеча цӀеной фондах 40 процент гаргга.

Халкъо дуккха а дукхагӀа ийдаьд товараш. Паччахьалкхени кооперативнии торговлега гӀолла ворхӀ шера бахача нахага дехка товараш 60 процент дукхагӀа хиннад.

Цу тайппара, дуккхача лоархӀамегӀарча, промышленни производства боарам, транспорта грузооборот, кхыдараш санна долча хьокхамашта планови заданеш тӀеххоачашъяьй.

Цу пхьан ханна юрта боахама йола заданеш кхоачашъяънза йисар Юртбоахама продукце боарам ворхӀ шера 14 процент мара лакхбеннабац. КПСС ЦК мартовски Пленуме бокъонца хьежар юрта боахам тӀехьабисара бахьанашка, кхоачамбоацараш дӀадоахаргдола. юртбоахама производства деррига доакъош сихха дегӀакхувларгдола гӀулакхаш белгалдир. Юрта боахам тӀехьабисар бахьан долаш йизза кхоачашъяьнц яйгеи кхачани промышленность дегӀайоалаяра заданеш, хӀаьта из бахьан долаш къаман доходи бахача наьха материальни хьал-торои лакхъяра темпаш лаьгӀ па яла йиш йолаш а дацар.

Бахача наьха реальни доходаш дегӀайоагӀилга лаьгӀдалар иштта дувзаденна да къахьегама овсарле лакхъяра темпаш укх тӀеххьарча шерашка кӀезиг-дукха лохъяларца а. 1956—1960 шерашка промышленностера къахьегама овсапле хӀара шера юкъера лаьрхӀача 6,5 процент лакхъенай, хӀаьта 1961—1965 шерашка — 4,6 процент. Иззал тӀехьалсар дӀалаккхара тоно йолаш мел дола хӀама де деза вай.

Белгалара бахьан хулийташ гӀулакх да, миччa хана шерагӀа барж тарлуши массане юкъарча машара кхерам хулийташи бола агрессивни тӀом Вьетнаме хьоабаьчеи чӀоагӀбеш йолчеи США бехках дунен халкъашта юкъера хьал укх тӀеххьарча хана цӀенхаштта кхохкадалар.

Уж а, хӀаьта иштта кхыдола а империалистий агрессивни гӀулакхаш теркал а деш, оборонага дӀадохийтар дукхагӀа хургдола гӀулакх ца дича яланзар КПСС Центральни Комитети Советски правительствои.

Кхы а дар семилетка цхьанцайола планови заданеш кхоачаш ца яра бахьанаш. Дувцаш дараш ворхӀ шера плана тӀа дувлийта гӀалаташи тувладалийтараши да. Къаьстта доагӀа из юрта боахамаи промышленноста пхьадолча доакъоштеи. Уж тувладолийтараш кхы тӀа а дукхагӀа хулар дуккха чоалханера боахама проблемаш къоастаелга уйла на еш, волюнтаристски наькъаца леладарах, хӀаьта из бахьан долаш халкъа боахама тайп-тайпарча доакъошта юкъе а доакъошта чухь а ца хилча яргӀоздаш йола пропорцеш телхайора. Дуккха моттигаш яр экономически бакъъанза йола, кхоачашъюлургӀоацаш йола заданеш оттаяь. Из бахьан долаш кердача пятилетке 1970 шера оттаеш йола заданеш кӀезиг-дукха лохагӀа хургйолаш я хьалхагӀа лаьрхӀа хинначул.

Парте харцахьа лаьрхӀар экономически дешаш къестадечара субъективизм, ленинизмана хийра йола, Ӏилмаи практикаи даннешцара дилетантски дегазал из хиларах тарра. Центральни Комитета октябрьскии (1964 шера) цул тӀехьагӀарчеи Пленумай решенеша хир хоаладу кулгаллара цу тайпарча «методий», цар юхаметтаоттаю, хӀанзарча хьалашка хьежжа дегӀа а кхувл социалистически гӀирсаш хьаллеча Ӏилман ларда тӀа кулгаллара ленински принципаш.

ВорхӀ шера план кхоачашъеш, йоах докладчика, вай йизза бокъо я экономика дегӀакхувлача доккхий толамаш даьхад ала. Хьинар ца кхоле миллионаша хьега къа — боахами культуреи дегӀакхувлача толамаш дахара лоархӀамера хьал. Шеко яц, укх кердача пхе шера а экономикеи культуреи дегӀакхувлача советски халкъо керда доккхий толамаш долаьргхилара.

Кердача пхе шера плана керттера декхараш дувца воалу нов. Косыгин. Пхе шера планах йолча Директивай проекта тӀа оттадаьд доккхий халкъа боахама декхараш кхоачашделга.

Директивай проекта тӀа аьннача тайпара, пятилетка **керттера экономически декхар** лоархӀ парте Ӏилманеи техникенеи карагӀдаьннарех мамогга пайда эцара, ерригá общественни производство индустриально дегӀакхувлара, цун эффективности къахьегама овсарлеи лакхъяра ларда тӀа промышленни производство дикка лакхъелга, юрта боахам дегӀакхувлара тешаме лакха темпаш хулга Ӏалашдарах а из бахьан долаш халкъа вахара боарам дикка лакхбелга, берригача советски наха эша материальнии культурнии хӀамаш дизза гӀа кхоачашделга вӀаштӀехьдаккхарах а.

Из декхар кхоачашдар духьа ерригá общественни продукт, къаман доход, бахача наьха реальни доходаш алсамъяхара темпаш дӀадахача пхе шерарчул лакхагӀа хилийта лаьрхӀад.

Цхьана лаьрхӀача ерригача общественни продукта боарам 1,4-зза дукхагӀа хургба, керттера производственни фондаш 1,5-зза дукхагӀа хургья, цу даькъе промышленносте — 1,6-зза а юрта боахаме — 1,9-зза а. Къаман дохода боарамаш 38—41 процент лакхлургда, къахьегамхой реальни доходаш (бахача нахах хӀара сага сих лоархӀаш) 1,3-зза дукхагӀа хургья.

Боахамеи Ӏилмани ларч чӀоагӀа йолаш я пхе шера план. Советски обществана тӀа-тӀа дукхагӀа эшарашка, бокъонна болча вай экономика боарамга, общественни производство шеръяра йолча реальни торонашка хьежжа оттаьй плана заданеш.

Кердача пхе шера плана белгалйолаш йола башхало я берригá халкъа боахам сихха технически юха кийчбелга, цун структурана прогрессивни хувцамаш делга, къаенна продукци кердачунца, дукхагӀа эргаькккхача хӀанзарчунца хан-ханнахьа хувцилга оттадар.

Ӏилманеи техникенеи карагӀдаьннараш сихха производствана юкъехкхахьар общественни къахьегама овсарле лакхъяра хоадамболлаш йола фактор я. Из ца хилча толаме кхоачашде йиш яц коммунизма материально-технически база хьаяра декхар. Производство дегӀакхувлачеи цун эффективность лакхъечеи боккхача лоархӀаме да Ӏилма. цо доккха дакъа лоац денна наха эшаш дола хӀамаш кхоачашдара гӀулакха юкъе. новкъостал ду къахьегамеи бытеи хьалаш тоадара. Доккхача даькъе Ӏилма дегӀадара боарамах. Ӏилман тохкамаш даьчул тӀехьагӀа хьахиннарех производстве пайда эцара масштабех тийша ба дунен шин система экономически яхьа лелам.

Пхе шера плана тӀа оттадаь хила деза фундаментальни, теоретически дараш санна, иштта прикладной Ӏилман а тохкамаш сихагӀа доаржаделга, Ӏилмеи техникеи дегӀакхувлара лоархӀамегӀарча, эггара перспективнегӀа долча лостамашта низаши рузкъаши тӀадерзаделга.

Плана тӀа оттаду къахьегама овсарле лакхъяра темпаш сихъелга. ХӀара болх беча сага шера юкъера лоархӀаш къахьегама овсарле лакхъяра темпаш 1961—1965 шерашка 4,6 процент мара ца хиннача метте 6 процент хургья промышленносте. гӀишлошъеча — 5,3 процент мара ца хиннача метте 6,6 процент, юрта боахамерча общественни сектора даькъе 3,7 процент мара ца хиннача метте — дукха совгӀа-эшашагӀа йоацаш 7 процент.

Ӏилма - технически прогресс хадаргӀоацаш ювзаенна я продукце дикал лакхъярца. Дикал тоаяр — цун маӀан да къаенна изделеш производствера хоадамболлаш дӀаяханза, царна меттел керда, хӀанз дӀадехараша маяххара йола изделеш увттаянза ярг ца хилар.

Общественни производства эффективность лакхъяра боккхача лоархӀаме да керттерча фондех, бедалах, доагорах, материалех, къахьегамеи финансовни ресурсаех пайда дикагӀа эцар. продукце единица яккхарга дӀа мел додар кӀезигдар. Плана тӀа оттаду машинаш ечи металлах оатхалаш ечи дӀайодача Ӏаьржача металлай прокате лоаца удельни дакъа 20—25 процент, промышленносте дӀалодача доагора боарамаш 8—10 процентал кӀезигагӀа доацаш лохделга. Из декхар кхоачашдар пхе шера план кхоачашъяра лоархӀамегӀа дола хьал: промышленносте дӀауха материалаш цхьа процент лохийча къаман доход цхьа миллиарди ах миллиарди сом совгӀа тӀа ма кхетий.

Производственни фондаша юха хьалур мамогга дукхагӀа хьалаккхар (дӀахецача продукце дукхалгеи дикалгеи диллача а хьабоалача пайдага диллача а) хӀара предприяте балха мах бара даькъе лоархӀамегӀарча гӀулакхех цаӀ а хинна дӀаотта дезаш да. Предприятеи пхе шера планаш оттаеча хана рентабельноста боарам (пайдана а керттерча фондийи оборотни средствайи маьха а юкъера юкъамоттиг) ниийса оттабаь хургбола гӀулакх данза даргдац. Производственни фондех эффективно пайда эцар духьа лоаттабу къовсам эггара керттера боахама - политически лоархӀам болаш а бокъонна деррига халкъа гӀулакх хинна дӀаотта безаш а ба.

Директивай проекта тӀа оттаду продукци яккхарга дӀабода мах дикка лохбелгеи ерригача производства рентабельность совйоаккхилгеи, цу даькъе халкъа вахара материальни боарам лакхбара керттера хьаст хургбола промышленностера пайда шоззачул совгӀа алсамбоаккхилга.

Пхе шера плана лоархӀамегӀара социальни декхар да халкъа хьал-торо лакхъяра темпаш сихъелга. Къаман доход лакхъяларга хьежжа мехка дукхагӀа хургья бахача наьха реальни доходаш. Потреблене фонд дӀадахача пхе шерарчул дикка дукхагӀа хургья кердача пятилетке: 36—39 процент. Цун маӀан да потреблене фонд шера юкъера лаьрхӀача дӀадахача пхе шера 6,5 миллиард сом мара ца хиннача метте 11 миллиард сом хургхилар.

Халкъа хьал-торо лакхъярга дӀайохийташ йола ресурсаш 1965 шерарчул дукха совгӀа-эшашагӀа йоацаш 59 миллиард сом дукхагӀа хила езаш я 1970 шера.

Халкъа боахам дегӀакхувлаш дӀакхаьчача боарамо йиш хулийт кердача пхе шера юрта боахам дегӀаахара темпаш дикка лакхлулгеи уж промышленность дегӀаахара темпашта а хӀаьта промышленноста чухь халкъа эша предметаш хьадара темпаш производства средстваш хьаелга дегӀаахара темпашта а гаргайоалаелгеи оттае.

Ерригача промышленносто арахеца валови продукци цхьана лаьрхӀача 47—50 процент дукхагӀа хургйолча метте «А» группах йола продукци 49—52 проценти «Б» группах йола продукци 43—46 проценти дукхагӀа хьае езаш я. ДӀадахача пхе шера «А» группах йолча промышленни продукце боарам 58 процент дукхагӀа лакхбеннабар, хӀаьта «Б» группах йолчун 36 процент мара

лакхбеннабацар. Цу тайппара, укх пхе шера дикка хувцамаш хургда халкъа боахама пропорцешта юкъе, потреблене предметаш хьадара пайдане долча оагӀорахьа дӀа-юха ниййса эргӀа средстваш, производства средстваш хьаелга сихагӀа дегӀа а кхувлаш.

Ши-шегӀа кхетадеш да, парте Центральни Комитетои правительствай хӀанзара дунен халкъашта юкъера хьалаш теркал а деш, укх пхе шера а мехка оборонни низ дӀахо чӀоагӀбергболга, вай Герзашцара Низаш нагахьа санна советски халкъа маьршача вахараи маьршача къахьегамаи агрессора тӀакховда лагалехача из хӀалакъеш цунна хӀама тохаргӀолча боараме лоаттадергдолга.

Пятилетка лоархӀамера социальни декхар — из да городаи юртаи юкъера тоъал йоккхий башхалонаш дӀаяхара новкъа дӀахо дӀахьалхашкахьа ухилга, юрташка бахача наьха вахара материальнии культурнии боарам леррагӀа лакхбелгеи городашка бахача наьха боарама из гаргабугилгеи.

Шийн производственно - технически боарамга диллача юрта боахам кхы а дукхагӀа гаргабоагӀаргба промышленноста. Юрта боахамера производственни фондаш укх пятилетках шозза хӀана хилац аьнна дукхагӀа а хулийтаргья, дикка керда а йоахаргья, цхьадолча доакъошка промышленностерчул лакхагӀа хургйолаш оттаду къахьегама овсарле лакхъяра темпаш.

Пхе шера план кхоачашъяра хоадамболлаш дола хьал да КПСС ЦК мартовскии сентябрьскии Пленумаша оттаьча, боахама планаш увттаяреи доал дареи кердача методашка довлар.

Директивай проекто лерхӀ ерригача союзни республикай экономика а культура а дӀахо низ болаш айе. Из СССР халкъий доттагӀали вошали мамогга чӀоагӀлара тӀаерзаяьча ленински къамий политика тӀара хьадоагӀаш да. Промышленни производства объем пхе шера чухь дегӀайоагӀаргья: РСФСР, Украински, Латвийски, Эстонски ССР гӀолла 1,5-зза. Грузински, Азербайджански, Узбекски, Киргизски, Туркменски ССР гӀолла — 1,6-зза, Белорусски, Казахски, Литовски, Молдавски ССР гӀолла — 1,7-зза, Таджикски, Армянски ССР гӀолла — 1,8-зза. Иштта гӀулакхаца, Ӏалашду хьалха промышленность кӀезигагӀа дегӀаена хиннача республикашка промышленни производство сихагӀа дегӀаухилга.

Ӏалаьмате йоккхий промышленни бедала, доагора, электроэнерге ресурсаш йолча Уралагара малхбалехьа ялача районашка пхе шера чухь промышленни а юртбоахама а производтсве алсамъяккханза яргьяц вай.

Мехка къулбехьа хӀанз мехкдаьтта, газ, дарегӀа бола кӀор, Ӏаьржачеи бос болчеи металлий руда, кхыйола ресурсаш йоахаш йолча а керда гучаьхача а моттигий ларда тӀа дуккха а доккхий дукхача отраслеех дола боахамаш дохкаргда. царна юкъе уж хьайоахеи чакхйоахеи предприятеш а йолаш. керда машиннаькъаш, автомобилий наькъаш, мехкдаьттаи газеи провозаш ехкаргья.

Пхе шера чухь дикка совъяккханза яргьяц дуккха Ӏаьржачеи бос болчеи металлий рудаш. доагора-энергетически ресурсаш йоахка моттигаш, хьу, чкъаьра, кхы Ӏалама ресурсаш йолча Дальни Востока экономически патенциал.

Воай экономика дегӀакхувл вай, кхыча социалистически мехкашца айхха доттагӀала гӀулакхаш а лелаеш. Пхе шера плана керттера декхараш кхоачашдар дунен социалистически система мехкашцара экономически бувзамаш дӀахо дегӀакхувлаш де лерхӀаш да.

Кердача пхе шера чухь, йоах нов. Косыгина дӀахо. мехкара промышленни производство дукха совгӀа-эшашагӀа йоацаш цкъаи ахаззеи алсамъяргья. Кердача пхе шера чухь промышленность дегӀаахара белгала башхалонаш хургья: цун отраслеви структура толашагӀа хулаш тоаялари отраслешта чура пропорцеш дикагӀа хилари; нонагӀа прогрессивнии экономичнии йола отраслеши производстваши нонагӀа дегӀаахар; берригá халкъа боахам технически хьакъехьа юхакийчбелгӀ Ӏалашдеча отраслей удельни дозал лакхдари керда, толашагӀа йола продукци хьаяри: электроника, радиоэлектронии техника, атомни энергетика санна дола эггара кердагӀара промышленноста доакъош дикка шердар; цӀенеи тӀехцӀенеи материалаш, электронно - вычислительни машинаш, синтетически материалаш хьаяр; промышленность юрта боахама эшараш нонагӀа диззагӀа Ӏалашдараи халкъа потреблене товараш арахецилга мамогга шердараи тӀалостаяр. Уж принципиальни структурни хувцамаш тӀехьадаха йиш йоацача халкъа боахамо дӀадехараштa маэшша да.

Технически прогресса темпаш дукхача хьале производствана специализаци елга дегӀаахарах тийша да. Вайцига хьадаьл дукха специализированни промышленноста доакъош, къаьстта а машиностроенеи металлообработкеи. Цхьабакъда, хӀанз а тӀехьалусаш да отраслешта юкъера специализированни производстваш дегӀаахар.

Пятилетка лоархӀамерча декхарех цаӀ—энергетикеи доагора промышленности дӀахо айелга. **Берригача мехка электрификаци яра** хьакъехьара ленински идея кердача пятилеткана а къоастам беш яр я. Электрически энерги йоаккхилга дукха совгӀа-эшашагӀа доацаш 70 процента алсамдаргда пхе шера. Энергетика дегӀакхувлара керттера лостам хургба йоккхий йӀовхала электростанцешии экономичнии гидроэлектростанцешии хьалъелга. Дикка дукхагӀа дегӀадоагӀаргда производства дерригача доакъошка энерги дӀаухилга. Городашка бахаш болча наьха быта гӀулакхашта эшарашта электрически энерги дӀахецилга 60 процент алсамдаргда, хӀаьта юрташка — дукха совгӀа-эшашагӀа доацаш кхозза.

Кердача пятилетке дикка сихлургда **доагора промышленность** дегӀаахар, дӀахо а толашагӀа хулаш тоалургья доагора баланса структура: доаккхаш долча дерригача доагорах газеи мехкдаьттаи дӀалоаца дакъа 60 процентага дӀакхоачаш лакхлургда, 1965 шера хиннача 52 процента духьал.

1970 шера **мехкдаьтта** даккхар 345—355 миллион тоннагеи **газ** яккхар 225—240 миллиард кубометргеи дӀакхоачаде лерхӀ. Шерра-шера мехкдаьтта 20 миллион тонн хинна ца Ӏеши газ 20 миллиард кубически метр гаргген дукхагӀа йоахаргья.

Мехкдаьтта чакхдоахача предприятей низаш дукха совгӀа-эшашагӀа доацаш цкъаи ахаззеи алсамдаргда.

Мехкдаьттаи газеи промышленность сихха дегӀаахарца цхьана кердача пятилетке дегӀаухаргья иштта кӀора промышленность а. КӀор боаккхилга 100 миллион тонн гаргга алсам а даргла, 1970 шера 665—675 миллион тоннага дӀа а кхоачаргда. Директивай проекта тӀа чакхдаха лаьрхӀача гӀулакхаша торо хулийтаргья белгалдаьча тайпара кӀор дукхагӀа боахилга болхлой дукхал алсам а ца йоаккхаш Ӏалашде.

Дикка доккхий толамаш даьхад советски **металлурге**. Ӏаьржача металлургерча дукххача технико экономически хьокхамашка диллача эггара дукхагӀа дегӀадаьхкача капиталистически мехкел тӀехдаьннад вай. Пхе шера чухь хьалъе лерхӀ хӀанз вай йолаш ярел нонагӀа низ болашагӀа йола металлургически агрегаташ, хӀаране 2700 кубически метр объем йола доменной пишкаш, йоккхий электроболатлоаладара пишкаши кислородни конверторашi, низ бола механизированни прокатни станаш.

Чакхдаха лерхӀаш да металла дикал лакхъяра эша доккхий гӀулакхаш. Директивай проекта тӀа белгаллеш дола металла дикал лакхъяри сортамент тоаяри 1970 шера кхы тӀа а 5 миллионал тӀех прокат хьаяра ниисса да аьлча а ба кхоачам.

Укх пхе шера чухь чеххача темпаца дегӀаухаргья бос бола металлурги а. Алюмини доаккхилга 1,9—2,1-зза, цӀасти чинки доаккхилга 1,6—1,7-зза алсамдаккха, даш, магни, олово, никель, титан, вольфрамеи молибденеи концентраташ, хӀаьта иштта безача маьхера металлаши алмазаши а доахилга дикка шерде лерхӀ.

Химически промышленность сихъя дегӀакхувлилга лерхӀаш да. Эггара сихагӀа дегӀаухаргда минеральни удобренеш, химически хьоасий, пластически массаш, синтетически кӀувнаш, синтетически каучук, кхыйола органически синтеза продукташ, бытовой химе товара, быта гӀулакхашта эша тайп-тайпара йола хӀамаш хьаелга. Пятилетка чакхйоаллаш минеральни удобренеш хьаелга шера керте 62—65 миллион тоннага, пластмассаши синтетически кӀувнаши — 2,1—2,3 миллион тоннага, химически хьоасий — 780—830 эзар тоннага дӀакхоачаргда. Дикка алсамдаргда кӀадаш, трикотаж, искусственни бекхаш арахецилга.

Пхе шера чухь химически продукци хьаяра объем дикка лакхлургьл, цхьабакъда, продукце цхьадолча тайпай хьакъехьа из хӀаьта а хьалхагӀа тӀанйяьча решенешка лерхӀаш хинначул кӀезиг-дукха лохагӀа хургья. Из, бакъдар аьлча, химе ю терко лаьгӀьялар а доацаш, боккъала а долаш дола гӀулакх теркалдар да. ХьалхагӀа химически промышленноста хьакъехьа белгалдаьраш проекташца, технологически разработкашца, оборудованеца, гӀишлош еча организацей низашца Ӏалашдеш дацар.

Халкъа боахам технически хьакъехьа юхакийчбараи къахьегама овсарле лакхъяраи хоадам беш болча лоархӀаме я **машиностроени.** Вай заводаша арахеца оборудовани шозза технико-экономически хьокхамий хьакъехьа даьй-мехка а дунен а Ӏилманеи техникеи дуденнача эггара кердагӀча гӀулакхий боараме хила еза. Халкъа боахама эшаш дараш ка хьежжа, Директивай проекта тӀа къестаьй машиностроене хӀара дакъа дегӀакхувлара керттера проблемаш.

ЛерхӀаш да энергетически, металлургически, химически, мехкдаьтта машиностроени, электроника, радиотехника дикка дегӀайоалае. Доккхий декхараш оттаду **трактораш хьаяраи** юртбоахама машинаш хьаяраи хьалхашка. Чехка дегӀая езаш я автомобильни промышленность. Мухь кхухьа автомобилаш 1,6 — 1,7-зза, хӀаьта легковой автомобилаш 4-зза гаргга дукхагӀа хьае лерхӀ. Цу гӀулакха йолаш йола автомобильни заводаш шеръе а керда автомобильни завод хьалъе а езаргья.

Къаьстта теркам тӀабахийта беза яйгачеи кхачани промышленноста эша оборудовани арахецаш дола промышленноста доакъош дегӀакхувлара.

Дикка алсамдаха дезаш да цу доакъошкара производственни низаш, карадерзаде деза прядильно-ткацкии отделочнии производствашта, трикотажни, галантерейни, кога гӀирсий фабрикашта, кхачани, дулха-шурийи промышленносте предприятешта эша лакха овсарле йола кхо эзар гаргга кердача **тайпаехара** машинаш серегӀа арахецилга.

Кердача пятилетке лоадам боллаш дола хувцамаш хургда **хьун, наькъата, дахчан хӀамаш еча промышленноста.** Бедалах дикагӀа пайда ийбара чотах доккхийча боарамегӀа дегӀадоагӀаргда каьхат, целлюлоза, картон, дахчан-шолхийи дахчан-хьоасийи плиташ, столярни хӀамаш, спирт, дрожжеш, кхыйола продукци хьаелга.

Советски халкъа вахара боарам лакхбаро доккхий декхараш оттаду халкъа потреблене товараш хьадеча промышленноста хьалхашка.

Яйгача промышленносто 300 гаргга керда йоккха предприятеш хьалъеи 100 дукхагӀа йола болх беш яраш юхаэргаьха тоаеи лерхӀаш да. Яйгача промышленносте шера керте юккъера лаьрхӀача производство дегӀаахара темпаш 2,1-зза алсамъяргья. 1970 шера арахецаргда 9,5—9,8 миллиард квадратни метр тканеш, 1,65—1,75 миллиард трикотажни изделеш, 610—630 миллион пара телата кога гӀирсаш. Ше къаьстта уйла тӀайохийт трикотажни промышленность дегӀайоалаяра. Пхе шера чухь 75 трикотажни фабрика хьалъе лаьрхӀад. Болх бе йолаялийта езаш я хӀамаш тега 125 фабрика, шера керте 120 миллион пара кога гӀирс бергбола мощносташ, эргаьха тоае езаш я болх беш йола дуккха а кога гӀирсаш ду фабрикаш.

Яйгача промышленноста болхлошта хьалхашка оттаду декхар да арахецаш йолча продукце доккхагӀа долча даькъа ассортимент кердаяьккха тоаелга Ӏалашдар. Промышленносто хадданза юкъ-юкъе керда, потребителa хьаштдола товараш хьаде деза, уж бахаш болча нахага ийдайта дӀахьувкха леза. цунна товараш дукхагӀа дӀанйделга Ӏалашде а деза.

Вай кхоачашде деза, белгалдоахар докладчика, бахаш бола нах массе а моттигашка, хадданза дикал лакха йолча эггара эрг-эргагӀча кхачан товарашца Ӏалашбара декхар.

Кхачан промышленноста продукце объем цу шерашка 1,4-зза алсамъяргья.

Пхи шу чакхдоаллача хана паччахьалкхен ресурсий беталах дулх доаккхилга 5,9—6,2 миллион тоннага дӀакхоачаде лерхӀ. 1965 шера даьккхача 4,8 миллион тоннана меттел, дикка алсамдаргда нахча, шурий продукци елга.

Белгалъяь промышленность дегӀакхувлара план кхоачашъяра лоархӀамегӀа дола хьал да промышленни предприятешка сентябрьски Пленумо чӀоагӀъяь керда экономически реформа юкъеяхьар. ХӀанзлехьа а кердача системага яьхай берригаш дӀалаьрхӀача 300 эзар сагал дукхагӀа болхлойи гӀулакхера нахи болаш йола дуккха а йоккхий предприятеш. II квартале цу системага йоаккхаш я берригаш а дӀалаьохӀача 700 эзар гаргга саг болх беш хургвола кхы а йоккха предприятей группа. Кердача системага йоалаш промышленни предприятей хьалхарча шин группа шоашта тӀайнпал кхы тӀа а 150 миллион сома промышленни продукци ялареи планал совгӀа 56 миллион сома пайда бареи декхар. I квартале кердача системага яьхача дукхагӀча предприятеша алсамъяьккха йола продукцена реализаци яреи пайда бареи план тӀеххоачашъяьй. Алсамъяьннай паччахьалкхен бюджета доходаш. Предприятешка хьахилийтай йоагӀаш йола производство дегӀакхувлара, материальни поощрене, социально-культурни мероприятей, нах чуӀа цӀенош хьаллара фондаш. Болхлойи гӀулакхерча наьхеи алапеш лакхденнад.

Нагахьа санна вай воай резервает бокъонца пайда эце — хӀаьта уж Ӏалаьмате йоккхий а я, — тешам бенна ала йиш я. промышленносто пхе шера плана заданеш кхоачашъяь па Ӏеш, тӀеххоачаш а ергья, аьнна. Цунах вай болхлой класса, инженерий, техникий, конструкторий, берригача болхлой йоккха котало хургья.

Вай мехка экономика дегӀаахара къаьстта боккхача лоархӀамера ба юрта боахам. Цо дукхача хьале къоастам бу халкъа боахама вож доакъош дегӀаахара а къахьегамхой материальни хьал-торо айяра а.

Юрта боахама хьакъехьара пхе шера планах йола Директиваш КПСС ЦК мартовски Пленума решенешка хьежжа я. Пхе шера чухь юрта боахама даькъе оттаду керттера декхар лоархӀа лаьттанцареи хьайбайи продукташ йоахилга дикка алсамдаккхар, из дегӀаахара лакха а соцам боллаш а йола темпаш Ӏалашъяр.

Ерригача юртбоахама продукце юккъера лаьрхӀа йола шера кертера объем цу шерашка 25 процентал кӀезигагӀа доацаш совъяла еза хьалха дӀадахача пхе шера чухь юккъера лаьрхӀа шера керте яьккхачунца нийсйича.

Хьалхаювлача темпаех дегӀаахa деза ялат доаккхилга. Юккъера лаьрхӀача шера керте чуаца ялат 30 процент лакхдеи из 167 миллион тоннага дӀакхоачадеи лерхӀ.

Юккъера лаьрхӀача шера керте йоаха кхыйола юртбоахама продукташ укх боарамашка дӀакхоачае лерхӀ:

— шекара свекла 80 млн. тоннага, юккъера лаьрхӀача 1961—1965 шерашка яьккхача 59 млн. тонна меттел

— боамби 5,6—6 млн. тоннага » 5 млн. тонн меттел

— коартолаш 100 млн. тоннага » 81 млн. тонна меттел

— дулх 11 млн. тоннага » 9,3 млн. тонна меттел

— шура 78 млн. тоннага » 65 млн. тонна меттел

— фуаш 34 млрд. » 29 млрд. меттел.

Ялата боахам дегӀабоалабара лоархӀамегӀара никъ хьувкъам лакхбар да. Цунна лаьрхӀа эггара хьалха айянза яргьяц лаьтта леладара культура, из Ӏилман ларда тӀа лелае еза.

Ялат доаккхилга дӀахо лоархӀамболлаш дегӀада деза Украина, Къилбаседа Кавказа, Центральни Ӏаьржача лаьттай, Поволжье, Казахстана, СибарегӀен районашка. Укхаза фийг болча ялатий хьувкъам лакхбара йоккхий торонаш йолаш я.

СССР-еи, РСФСР-еи, Казахски ССР-еи юрта боахама министерстваша къаьстта терко е еза кхаш оасараша чӀоагӀа хьалдизаи, дуккха а майдаш эрози хулаши долча целинни районашкарча хьалашта. Укхаза лоацача ханашка лаьтта леладара системе порядок оттае, ялата хьувкъам лакхеи тешшамеи хилар Ӏалашде деза, йоах докладчика.

Пятилетке кхоачашдергдолча кердача декхарех цаӀ да Российски Федераце Ӏаьржа доацача лаьттай зоне, Белоруссе, Прибалтийски республикашка, Полесьеи Украина малхбузеи областашкеи юртбоахама производство айяр.

Лаккхара хьувкъам лу лаьтташ долча йокъал хулача районашка — Юкъерча Азе, цхьадолча даькъе Къилбаседа Кавказе, Поволжье, Украина къулбехьа — шерра балхаш дергда хиш дехкаш.

Доккха декхар да хьайбай боахама продукташ йоахилга алсамдаккхари цар дикал айяри.

Из кхоачашдара керттера никъ — чӀоагӀа доакъара база хьаяр, хӀаьта цун ларда тӀа хьайбай продуктивность: хьайбай дозали дерста хилара, шура яккхар, тха даккхар, хӀаьта хьайбаши коа тӀара оалхазараши дукхагӀа хулийтилга айдар.

Директивай проекта тӀа лаьрхӀа да юрта боахама тайп-тайпара техника дукхагӀа ялар.

Пхе шера колхозашеи совхозашеи дӀаэцаргья 1 миллиони 790 эзари трактор, е дӀадахача пхе шера ийцачул 1,6-зза дукхагӀа, 1 миллиони 100 эзари грузовой автомобилаш, 550 эзар комбайнаш, иштта дукха техникеи оборудованиеи. Из дарах колхозашкеи совхозашкеи къахьегам энергеца кийчбар пхе шера 1965 шераца ниийсдича шозза лакхлургда.

Химически промышленносто хӀара шера дегӀадоаладергда минеральни удобренеш арахецилга.

Колхозаштеи совхозаштеи уж дӀаухийтилга шозза дегӀадоагӀаргда. Цо торо лургья технически культураш эшача минеральни удобренешца йизза Ӏалашъеи ялатеи доакъареи культурашта ехха удобренеш лоархӀамболлаш дукхагӀа хилийтеи.

Юрта электроэнергех пайда эцилга дегӀадоагӀаргда 60—65 миллиард киловатт-сахьат. из 1965 шера хиннача боарамал 3-зза дукхагӀа, хӀаьта берригача мехкага 1940 шера кхоачаш хиннача электроэнергел 30 процент дукхагӀа а хургда.

НОВКЪОСТА А. Н. КОСЫГИНА ДОКЛАД

Юрта нах чубаха цIеноп хьалдара, царна газификаци яра, школаш, больницаш, городерча хьисапера кинотеатраш хьалдара балхаш лоархIамболлаш шерде лерхI.

Юкъара боахам лелабарах колхозхошта тIабоагIа пайда пхе шера 35—40 процент лакхбе лерхI. Царна кхы тIабоагIача пайдане хьасташ да цар шоай доалахьара боахамаш. Колхозашка къахьегама нормировани яр, из вIашагIболлари, цох доагIар дIадалари совхозаш кхачача боарамашти формаштеи кхы тIа гаргагIа кхоачаш хургда. Массанахьа а колхозхой къахьегама леррах хIара бетта гарантированни алапи лулга юкъедахьа лерхI. Колхозхой пенсешца Iалашбар гаргадугаргда болхлойи гIулакхера нахи пенсешца Iалашбара.

Юртарча къахьегамеи вахареи хьалаш тоадар, общественни производствагара колхозхошта тIадоагIар лоархIамболлаш дукхагIа хилар да исторически декхар — юрта бахача наьха бахара боарам городашка бахача наьха бахара боарама гаргаахар леррах кхоачашделга.

Юрта боахам дегIабара оттаяьча программо лерхI юртбоахама продукци йоаккхилга лакха, тешшаме айлулга. Из программа бокъонца кхоачашъюлургйолаш я. Колхозашкеи совхозашкеи къахьегама овсарле 40—45 процент лакхъе аьнна дола пхе шера оттадаь доккха декхар кхоачашдара дизза дика хьалаш долаш да.

Юрта боахама даькъе де оттадаь гIулакхаш чакхдаха дукха рузкъа дIадахийта деза. Цунна лаьрхIа плане хьожаь я йоагIаш йола финансови ресурсаш. Алхха производственни гIишло (лаьтта докъадаргеи хиш дехкаргеи дIадодар а юкъедоагIаш) ярген техниках мах балареи юрта боахама паччахьалкхено къоастаду 41 миллиард сом — дIалахача пхе шерарчул шозза гаргга дукхагIа.

Укх пхе шера колхозашта шера юкъера тIабоагIа пайда 1961—1965 шерашка шера юкъера тIабеначул 40 процент дукхагIа айлургба. ТIабоагIа пайда цу тайпара айлулга Iалашду колхозашка валовни товарнии продукци йоаккхилга дегIадоаладе лерхIаш хилароi колховни продукци эцареи закупочнии мах лакхдара мартовски Пленумо оттадаьча кердача хьалашеи, хIаьта иштта колхозашта ухийтача производства средствай мах лохдарои колхозашкара йоаккха подоходни налог шозза гаргга лохьярои.

Колхозашта тIабоагIа пайда айбаларо бокъонца торо лу колхоза балха юкъарча экономически результаташка хьежжа хIара колхозхочунна тIабоагIа пайда совгIа баккха, из хургья общественни производствe, цун хIара дакъа пайда беш хилар зIдара дукххача колхозхой йола стимул.

Юртбоахама продукци йоаккхача юкъе доккха удельни дакъа лоцу совхозий продукце. ХIанз керттера декхар да цар балха эффективность айяр.

Кердача пятилетке лерхIаш да заготовительнии торговии организацей материально - технически база чIагIъелга, колхозашта, совхозашта, заготовителашта транспортни средстваш ухийталга дегIадоаладелга, промышленни предприятешцареи магазинашцареи колхозийи совхозийи юкъарчал доацаш дола бувзамаш хилара практика шеръергья.

Совхозашкеи колхозашкеи йолаш йолча къахьегама ресурсаех, юртбоахама производство сезонни хиларца, шера чухь масса хана бизза пайда эцац. Экономически пайданегIа да юрта юртбоахама продукташта первични обработка а переработка а еш йола кхыйола продукци арахеца подсобни предприятеш дегIайоалаяр, хIаьта иштта, моттигерча хьалашка хьежжа, тайп-тайпара промыслаш. Уж тайпа производстваш вIашагIйохкара паччахьалкхено колхозаштеи совхозаштеи эшаш дола гIо дергда. Юрта боахама йоккха производственни программа оттаяь ца Iеш из толамца кхоачашъяра хиланза лаоглоаца хьалаш а хьадаьд. ГIулакх хIанз латт юрта боахамга дIадахийтача хIара сомо экономически дика результаташ лургдолаш цу торонех хьакъалца пайда эцарах.

Берригa колхозхой, совхозий болхлой, агрономаш, механизатораш тIахьех парте пятилетка хьалхара шу а ялатий боахами, юртбоахама производства кхыдола доакъоши хоадамболлаш дегIадоаладара шу дара. Из дарца чIагIа лард йолларгья юрта боахам дегIабара пхе шера план толамца кхоачашъяра.

Докладчико дIахо йоах, промышленностеи юрта боахамеи балха толамаш, мехка оборона низ дукхагIча даькъе транспортах тийша ба. Поездаш, теплоходаш, автобусаш, самолеташ дика вIаштIехьдаьккха лелийга хьаштдолаш ба миллионаш къахьегамхой. Директивай проекта тIа лерхI машиннаькъа транспорте лоархIамболлаш капиталовложенеш е. 1970 шерага керттерча даькъе чакхдаьккха хила деза машиннаькъаш электровозийи тепловозийи тяга тIа дахар. Лелаш йолча состава тIаккхетаргья низ бола хIанзара локомотиваши дукха мухь кхухьа вагонаши. Дукххача наькъаша дукхагIа мухьаш чакхдувлийтара гIулакхаш дергда — хьалдергда шоллагIа наькъаш, станцеш шеръергья, автоматика юкъейоалаергья.

Машиннаькъа транспорта чурча торонех пайда эцара цIенхаштта теркам тIабахийта беза, хIаьта уж тороаш кIезига яц.

ТIеххьарча хана советски форда флото тIаккхийттад дукхха а хIанзара низ бола кемаш, мухьаш кхахьара цун низ ворхI шера 2,5-за алсам баьннаб. Форда флото Iалашду вай арахьара торговли капиталистически фрахтови рынках тийша ца хилар.

Арахьара торговли дегIаяро, чура каботажни мухьаш дIа-са кхахьар дегIадаро дIадех форда флота тоннаш дегIайоалаелга. Директивай проекто лерхI дукхха а мухьаш кхахьа могаргдола сиха лела механизированни кемаш хьаделга, порташ дегIайоалаяреи царна механизаци яреи балхаш лоархIам боллаш дукхагIа делга, кемашта ремонт ю заводаш хьалъелга.

Флот дукхагIа хулийтилгеи порташ дIахо дегIайоалаелгеи лерхIаш да хин транспорте а. Из боккха лоархIам болаш хургда СибарегIени Дальни Востокеи керда промышленни районаш карарзаяра.

ВорхI шера мухьаш дIа-са кхухьилга 4-знел дукхагIа хинна трубопроводни транспорт тIеххьарча шерашка шерра дегIаенай. Турбашка гIолла мехкдаьтта дIаухийтарга бола мах 2—3-за кIезигагIа ба машиннаькъашкарчул.

Укх шера лерхIаш да 37 эзар километр гаргга мехкдаьттаи газеи турбай никъ билла. Цо торо хулийтаргья 1970 шера гаьнарча промыслашкара мехкдаьтта продуктай аханел совгIа турбашка гIолла дIаахийтеи, хIаьта иштта кIорай доагора кхыча тайпайметтел газ лелаелга лоархIам боллаш айдеи.

Директивай проекта тIа белгаладаь да автомобильни транспорт чIоагIа дегIайоалае. Универсальни автомашинашца цхьана цунна тIаккхетаргья дукхха а лаьрххIа йола машинаш. Юкъера лаьрхIача автомобилашта мухь кхахьа магар дегIадоаладергда. ДегIадоагIа бахача наьха хьашташ Iалашдара лоархIам боллаш дукхагIа арахецаргья хIанзара автобусаши легковой машинаши.

Укх пхе шера лаьрхIа да чIоагIа хIама йилла автомобильни наькъаш 63 эзар гаргга километр дахка. Цу хьакъехьа кхы тIа а дукха де йиш я моттигерча доходех, предприятей, колхозийи совхозийи средствaех. Из декхар боккха экономически лоархIам болаш да.

Семилетка шерашка йизза эргаяьккхай фецара транспорт. Цунга я хIанзарча чехка лелача самолетий йоккха парк. Граждански авиаце кхоачашду мехка чухь гаьнна пассажираш дIа-са кхувлара лоархIамера дакъа, Советски Союз дунен 38 мехкаца ювзаш дола массаца а лела фецара наькъаш да. ХIанзарча пхе шера феца мухьаш кхухьилга 1,8 гаргга дегIадоагIаргда.

Директивай проекта тIа лерхI бахача наха бувзама деррига тайпаща гIулакх делга тоадара дукхха а балхаш де. Халкъа боахами культуреи чехка дегIаяро, бахача наьха хьашташ дегIадоагIаш хиларо дIадех бувзама деррига доакъой болх цIенхаштта бар. Iилма технически прогрессо цу хьакъехьа луш йолча еррига торонех пайда эца беза бувзама болхлоша.

Докладе тIа дIахо белгалдоах, дIадахача ворхI шера капитальни гIишлош хьалъяра тоадара кIезига гIулакхаш даьдоацилга. ГIишлошъерийи монтажникийи толамаш массанена а довзаш да. ХIанз теркам тIабахийта беза кхоачашданза долча декхарашта, балхашта планировании, проектированни ечея уж вIаштIехьа доахачеи делча кхоачамбоацараш тIа, уж кхоачамбоацараш дIа мишта даха дезара.

Эггара лоархIамегIара дола кхоачамбоацар хинна а хиннад хIанз долаш а да капитальни вложенеш дукхкача объекташка гIолла йоаржар. Цо вугар хьалъь яха еза дукхха а стройкаш финансовии материальнии ресурсащца Iалаш ца еш йитарга. Цхьайолча хана гIишлош хьалъяр соцалора технически документаци ца хиларо е цун дикал лоха хиларо. Во вIашагIделла дар стройкаш оборудованеца Iалашъелга.

КIезига дац гIишлошъяр вIашагIдоллара юкъера кхоачамбоацараш: къахьегама овсарле лоха я, машинеки механизмаехи пайда ло эц, балха геттара дукха йов. Капитальни гIишлошъяра планировании регулировании е еза организацеш шоашта тIадилача декхарех лоархIаьяц.

Кердача пятилетке капитальни гIишлош яра даькъера декхараш лоархIам боллаш дегIадоагIа. 1960—1970 шерашка СССР халкъа боахаме йохийтача капитальни вложеней дукхал оттаяьй 310 миллиард сом — тIеххьарча пхе шера дIадахийтачул 47 процент дукхагIа. Цу тIа керттера фондаш болх бе йолаялийтар дIадахача пхе шераца нийсдича дегIала деза 1,5 гаргга.

Халкъа боахаме технически прогресс хулгеи къахьегамхой бахара хьал-торо айлулгеи лоархIамерча даькъе тийша долча промышленни доакъошка капитальни вложенеш елга дикка дегIадоагIа. ДIадахача пхе шераца нийсдича шозза гаргга дукхагIа средстваш хьожаю химически промышленноста, 70 процент гаргга дукхагIа — Iаьржача металлургена, 50 процент дукхагIа — энергетика, машинаш яра, доагора промышленноста, 84 процент дукхагIа — яйтачеи, кхачани, чкъаьрийи промышленноста.

Цул совгIа болх беш йола предприятеш, технически эргаяхара йохийтача капитальни вложеней дукхал иштта дегIайоагIаргья керда хьаю предприятеш дегIаяхкара фондайи банка кредитайи чотах.

Капитальни гIишлош яра планаш кхоачашъелга, мощносташ болх бе йолайолийта ханаш тIехьа ца йоахани хоадамболлаши кхоачашъелга производства планаш кхоачашъяра, халкъа боахама деррига доакъошка хилча бакъахьа йола пропорцеш хилара керттерча хьалех цаI да.

Капитальни гIишлош яра даькъе керттерча декхарех цаI лархIа деза капиталовложеней планировании яреи технико-экономически лард йолларей практика тоаяр.

Опытои экономически анализо хьахьокх капитальни вложенеш эггара хьалха болх беш йола предприятеш технически эргаяхарген лоацача ханеи рузкъа кIезигагIа дIадохийташи керда производственни мощносташ болх бе йолайолийтаргйолаш, хьалъе йолаяь гIишлош чехкагIа йистеяхаргеи капитальни вложенеш яхийтар пайданегIа хилар. Из е вож керда объект хьалъелга бокъонца яьча экономически расчетаща лард елла хиланза яргъяц.

Доккха декхар латт проектни организацей болхлошта хьалхашка. Вай промышленность дегIая еза кердагIча технологически процессийи прогрессивнегIа йолча материалийи ларда тIа, лакха овсарле йолча машинех, автоматиках шерра пайда эцара ларда тIа. Проектни организацеш декхарийла я дунен практике карагIаьйнa керда, хьалха латташ мел дар юкъедахьа, Iилманеи техникане тIеххьара карагIдаьннарий боарам тIа хургйола предприятеш хьаяра хIанзарча кердагIча технически средствaех пайда эца.

Проектно-сметни гIулакх хьалда тоадар духьа проектни организацей проектий дикалах болеи сметах гIишлонга додачун нийса лоархIам бареи бехктокхам айбе беза.

Кердача пхе шера йоккхий капитальни вложенеш хьожае лерхI нах чубаха цIеноп хьалдара. Царех боккхагIа пайда эцара наха цIеношта проектировании ечареи уж хьалдечареи цIенхаштта кхоачамбоацараш дIадаха деза.

Архитектораш декхарийла ба бахача наха аьттув хургбола хьалаш хьадара дукхагIа терко е, квартиранта планировка елгеи нах бахачеи общественнии зданешта арахьара оформлени елгеи тоале, из деш совнагIа зенаш а ца деш.

ГIишлош еча индустриализаци механизацеи боарам дIахо а айбе беза, дукхагIча даькъе гIишлой-монтажни балхаш кхоачашдара подрядни способ юкъе а кхувлаш. ТIагIертай планахи юкъехкахьа еза хьалха латта методаши эффективни технологий, гIишлош еча материально-технически снабжени вIашагIйоллар тоале деза.

Коммунистически гIишло хьалъяри халкъа хьал-торо айяри, йоах дIахо А. Н. Косыгина. Кердача пятилетке экономика дегIаяра керттера лостамаш оттадеш КПСС Центральни Комитетой СССР Министрий Советой къаьстта теркам тIабахийтар халкъа дахара боарам айбара. Пхе шера плана Директивай проектaта хьожаш хиннача керттерча дешаех цаI дар из.

Советски халкъа хьал-торо дегIаяра темпаш сихъелга — из ба хьатIаэттача пхе шера парте леррах дIахьоргбола никъ. КПСС ЦК мартовски сентябрьски Пленумий решенеш леррах кхоачашъярои халкъа боахамера керттера пропорцеш хоалуш тоадарои Iалашдергда материальни производство дегIайоагIача карагIдаьннарех дегIадоагIаш латта советски наьха материальнии духовнии хьашташ кхоачашдара биззагIа пайда эцилга.

Директивай проектах потреблене фонда абсолютни прирост, вешта аьлча, халкъа потребленена хьожаду материальни рузкъай юкъара сумма, кердача пхе шера дIадахача пхе шера тIаккхийттачул 1,7-за дукхагIа хургда. Бахача наха тIайоагIа реальни доходаш, розничии товарооборота, общественни кхачан предприятей оборота дукхал, бахача наха бытовой гIулакхаш дара дукхал дегIаяра темпаш 1961—1965 шерашка хинначул лакхагIа хилийта оттадаь.

ХIанзарча пхе шера болхлой къахьегамах лур айдалгеи къахьегамеи бахареи хьалаш тоадари шин хьаста чотах хургда: паччахьалкхен бе хьагулъеш йолча ресурсий чотахи материальни поощрени яра фондеи, социально культурни мероприятейи наха цIеноп хьалдареи фондеи хьасапе тIа-тIа дукхагIа предприятешка юсаргйолча дохода даькъа чотахи. ХIана болхлойи гIулакхерча наьхеи алапеш дегIадахкар лоархIамерча даькъе хургда предприяте производства результаташка хьежжа — ехкача продукце дукхал айяларга, цун дикал тоаярга, къахьегама овсарлеи рентабельноста боарами айбарга, тIадоагIача пайдай дукхал дегIаярга хьежжа. ХIара коллективана хьалхашка укхаза хьаеллалу шерра торонаш.

Халкъа дахара хьал-торо айяра лаьрхIача плана тIа хоадам беш йола звено хургья къахьегамах доагIар **болхлойи гIулакхерча наьхеи алапийи общественни боахамгара колхозхошта тIадоагIари дегIадоагIилга.** Производства лоархIамегIара стимули бахача наха тIадоагIар дегIадара керттера хьасти ба из.

Болхлойи гIулакхерча наьхеи юкъера лаьрхIача бетта дола алапи пхе шера юкъера 20 процентал кIезигагIа доацаш ай а лургда, кердa пятилетка чакхйоалаш 115 сом а хургда. Потреблене общественни фонда чотах телари льготаши лаьрхIача, царца цхьана болх беча цхьаннела лоархIам бича 115 гаргга сомага кхоачаргда. Общественни боахамгара колхозхошта тIадоагIар юкъера лаьрхIача 35—40 гаргга процент дегIадоагIаргда. Болхлойи, гIулакхерча наьхеи, колхозхойи къахьегамах алапи далара еррига фонд пятилетке 40 процент гаргга дегIайоагIаргья.

Балха алапеи вай политикацара керттера дар — пятилетка лоархIамегIара производственни декхараш кхоачашдеча цун стимулирующи роль цахаддаш айяр. Нийса тарде деза материальни производства дегIайоагIачеи тоаечеи доккхагIа дакъа лоаца болхлошта кхычарначул хьалха поощрени яри массаза а балха алапи лакхдари. ГIулакх оттаде деза хIара болхлочоа, технико - производственни хьокхамаш тоадича шийн балха алапи дегIа мишта доагIаргда, предприятена кхы а тIабоагIача пайда юкъе шийн дакъа мел хургда ховргдолаш.

Кердача пятилетке балха алапеи минимум лакхъергья. Цунца цхьана юкъера алапи доагIача болхлойи гIулакхерча наьхеи ставкаши окладаши айергья, цо торо хулийтаргья болхлой къаьст-къаьстача категорешта къахьегамах лур нийсагIа вIашитарде.

Балха алапе политике лоархIам банза баргбац мехка тайп-тайпарча районий башхалоний, цар Iаламаклиматически хьалий, боахама хьакъехьа районаш карарзаяра боарама, долаш долча маьхий. ХIанз СибарегIа, Дальни Востоке, Европейски Къилбаседеи балха алапеи коэффициенташ берригача болхлоштеи гIулакхерча нахаи оттадаьдац. Кердача пхе шера из нийсхо ца хилар дIадаккха деза. Цунца цхьана шеръергья ГаьнарчаКъилбаседа районашкеи царех дIатаръьяча моттигашкеи болх бечарна йола льготаш.

Балха алапи айдарца цхьана лерхIаш да болхлойи гIулакхерча наьхеи алапеи тIара йоаха налогаш дIаяхари кIезигъяри. ЛерхIаш да бетта 70 сомага кхачалца алапи доагIачарна тIера налог дIаяккха, болхлойи гIулакхерча наьхеи цхьайолча кхыча группашта йолча налогий ставкаш кIезигъелга дIадахьа.

Директивай проекта тIа белгалдаь да **потреблене общественни фондий** чотах бахаш болча нахага кхоачийта выплатайи льготайи юкъара боарам 40 процентал кIезигагIа боацаш алсамбоаккхилга. Цу фондашта тIаккхетар эггара хьалхарча аргIанна дохийтаргда пенсионни Iалашол тоаярга, бераш общественни кхедаргеи берий учрежденешка леладаргеи, городе а санна, иштта юрта а бахаш болча наьха унахцIено тоаяргеи уж культурно-бытовой гIулакхашца Iалашбаргеи, 1970 шера цу гIулакхашка дохийтаргда дукха совгIа-эшашагIа доацаш 60 миллиард сом.

Болхлойи гIулакхера нахи **пенсешца Iалашбара** даькъе белгалду:

къабаларах болхолошта, гIулакхерча наха, колхозхошта телача пенсей эггара кIезигагIара боарамаш 30 процент хинна ца Iеш лакхделга;

цхьадолча промышленноста доакъошкара лакхъяь къахьегама интенсивность йолча балхашкарча промышленни предприятей болхлойкхалнаьха цхьаццайолча категорешта къабаларах тела пенсеш 50 шу даьлча тергдолаш оттаделга;

къабаларах дола пенсеш ийдара яьннача хан а пенсеш увттадара порядка а хьакъехьа колхозхой болхлошцеи гIулакхерча нахацеи дIанийсбелга;

I группа инвалидаш болча колхозхой пенсей эггара кIезигагIара боарамаш лакхделга а, хIаьта иштта къахьегама сакхат е профессиональни лазар хиларах инвалидаш хинна III группа инвалидаш бола колхозхой пенсешца Iалашбар юкъехьолга.

Потреблене общественни фондах пайда ийбара бола вож лоархIамера лостам — **бераш леладелгеи общественни кхеделгеи.** Белгалдеш да деша даха ха йоацача берий паччахьалкхен учрежденешкарча берий дукхал 1970 шера 12,2 миллионага дIаккхоачаелга. Уж хул 1965 шера хиннарел 1,6-за дукхагIа:

Иштта гIулакхаца, городашка бахаш болча наха керттерча даькъе кхоачамбалла хургъу берий учрежденеш, хIаьта юртий районашка бахаш бола нах цу учрежденешца Iалашбар дикка тоа а лургда. Шозза хинна ца Iеш дукхагIа хургба дIаьхдаь ди долча школашкареи группашкареи дешархой.

Чакхдоаккхаш дола доккха социально - экономически гIулакх хургда кердача пятилетке болхлойи гIулакхера нахи. хIанз оттаяь кIиранна йола балха хана юкъара йоахал юта а юташ, балха пхе ден кIиранга (пхиъ балха дии шиъ салоIа дии) бахарах.

Укх тIеххьарча шерашка кIезига хIама даьлац **торговли тоаяра.** Доккхийча боарамегIа алсамдаьннал керттера кхачан а промышленни а товараш дохкилга.

Цхьабакъда, паччахьалкхени кооперативнии торговли дегIаахар хIанз а вахаро дIадехарел тIехьадус. Бахаш болча наха хетта цхьаццадола товараш бизза кхоачамбалла хилац. Цхьаццанахьа торговле юкъюкъе доацаш хулийт кхыметтел вайга кхоачамбалла долаш дола товараш а. ВIалла а кхоачам боацаш дегIаленад дIа-са кхухьаш товараш дохкилга, къаьстта а юртий моттигашка, кIезига лелаю автолавкаш, царех пайда ийбарга дукха мах а болац, хIаьта колхозхойи совхозий болхлойи Iалашбелга цо дикка тоадолийт.

Советски торговли тоаяр укх пятилеткагIа лоархIамерчарех дола цхьа декхар да. Паччахьалкхени кооперативнии розничии товарооборот 45 миллиард сома е дукха совгIаэшашагIа доацаш 43,5 процент алсамйоаккхилга белгалдаьд.

Укх пхе шера чухьа боккха теркам тIабахийта безаш да общественни кхача тоабар. Общественни кхачан предприятей оборот дукха совгIа-эшашагIа йоацаш цкъаи ахаззеи алсамъяргья. Дукхха а керда столовеш, кафеш, ресторанаш хьаеллилга белгалдаьд. Ерригача предприятешка, гIишлош еча, совхозашка, дешара заведенешка Iалашланза даргац бIайха кхача ийбе торо хулийтилга.

ДIахо а дегIайоагIаргья потребительски коопераци. Из декхарийла я ца халдийташ баракъаш, кога гIирсаш, доагор, гIишлой материалаш, культурно-бытовой а боахама а гIулакхашта эша товараш дохкилга вIаштIехьлаккха, маьх елга шерде, общественни кхача буалга, юрташка бахаш болча наха кхыча тайпара дола гIулакхаш делга дикагIа хилийта.

Къахьегамхой материальни хьалторо лакхъяра хьастех цаI хургба халкъа потреблене цхьаццадолча товарий, эггара хьалхагIа а берий ассортименталарий, паччахьалкхен маьхаш лохдарах.

Уж маьхаш лохделга чакхдоахаргда халкъа потреблене товараш хьаделга дегIа ме ухеи хиланза яргIйоаца товарни а финансови а ресурсаш Iоа ме юи.

Тоае еза колхозни рынкашкара торговли. Цо гIо дергда къахьегамхой вахара хьал лакхдалийтараи колхозий а колхозхой а доходаш алсамъялийтараи.

Советски наьха хьал-торо лакхъелга дукхача хьале **бахаш бола нах бытовой гIулакхашца Iалашбар** тоадаларах тийша да. Быта службах технически дика Iалашдаь халкъа боахама доккхийчарех дола цхьа дакъа хилийта деза вай.

Бахаш бола нах бытовой гIулакхашца Iалашбара балхий объем пхе шера чухьа дукха совгIа-эшашагIа йоацаш 2,5-за алсамъяла еза, цу даькъе юртий моттигашка 3-за аьнна ца Iеш алсамъяла еза. Юрташка хулийтаргйолаш я гаргга гIолла ядача городашкарчеи районни центрашкарчеи нах бытовой гIулакхашца Iалашбара предприятей филиалаши приемни пункташи.

Эггара йоккхагIча социальни проблемаех йола цаI — из **нах чуIача цIеной проблема** я. 1966—1970 шш. городашка, болхлой поселкашка, совхозашка юкъара майда 480 миллион квадратни метрал дукхагIа хула нах чуIа цIенош хьалделга белгалдеш да. Цул совгIа, бахаш болча наьхеи колхозийи низашца юрташкарча моттигашка 2—2,5 миллион цIа хьалделга а лерхI. Централизованни паччахьалкхен капитальни вложенеш дегIаяхкарца цхьана нах чуIа цIеноп хьалдара шерагIа пайда эца боагIа предприятей социально-культурни гIулакхаш дараи нах чуIа цIеноп хьалдараи йолча фондах.

Боарам 3—4-за лакхбе лаьрхIа дола кооперативни гIирсаш хьаделга мамогта хьаллацанза, шоай чотах а кредита новкъосталца а шоашта чуIе цIеноп деш болча болхлошта, гIулакхерча наха, колхозхошта доккха новкъостал данза даргдац.

1966—1970 шерашка чуIе цIеноп хьалде оттаяьча программо йиш хулийтаргья чуIеча моттигий хьалаш тоаде а дIадахача пхе шера 54 миллион саг мара чу ца хоаваьча метте дукха совгIа-эшашагIа воацаш 65 миллион саг кердача цIеношка чухоаве а. Программа йоккха я. Цхьабакъда, чуIе цIеноп хьалдара дош тIаккха а бокъонца кхоачашдаь даргдац. Цудухьа, хьинар лаьгI ца долийташ дIахо а леха еза керд-керда чуIе цIеноп хьалдарга яхийта средстваш.

1966—1970 шерашка коммунальни боахам дегIабоалабарга йохийтача капиталовложеней боарам лакхбе оттадьд.

Кердача пятилетке шерде лаьрхIад специализированни медицински новкъостал, унахцIено лоаряра материально - технически база кхы а дукхагIа чIоагIъе, городашкеи юрта районашкеи дукхха хьалъергья керда больницаши поликлиникаши, дукхагIа арахецаргья медикаменташ.

Пхе шера планах чакхдаха лаьрхIад лазараш ца хилийта еш йола профилактика чIоагIъяра, берий унахцIено чIоагIъяра, физически культуреи спорти дегIайоалаяра, гонахьенаш — фои хийи унахцIена хилийтара, бахача наьха къахьегамеи бытеи хьалаш тоалара тIадераадаь гIулакхаш. Санитарни гIулакхаш дукхагIа хIалеха деза санитарно-противоэпидемически служба органаш промышленни предприятейи боахама организацейи кулгалхошкара. Къаьстта уйла тIаяхийта еза вирусни лазарашца, эггара хьалха, гриппаца, хIаьта иштта дега-пхьаьнашта хулача лазараштa, зуламерча дестамашца лоаттабеча къовсама.

Культура хьаеча керда лоархIаме этап а хинна дIаотта еза керда пятилетка. Материальни производство низ болаш айярои къахьегамхой вахара боарам дикка лакхбарои хьахулийт советски социалистически культура тоаялара эшаш дола дерриг хьалаш. Советски Iаьдал даьннача хьалхарча шерашка В. И. Ленина яьхад: «Бокъонца йола культура вайцига санна хьаштдолаш цхьаннахьа а дац адамаш; цхьаннахьа а увттадац цу культура дешаш вайцига санна кIоаргеи леррагIеи». (Соч., т. 33, оагI. 23). Цу ленински положене актуальность кхы а дукхагIа лакхлу тахан. Социалистически культура чIоаггIа тоаергIйола пятилетка а хинна дIаотта еза керда пятилетка!

Деша даха ха йолча деррига берашка ца дийшача дарг а доацаш бархI шера дешийтилга юкъедоаладир СССР-е бархI шу хьалхагIа. Из—социализмана карагIдаьнна Iалальмате доккха хIама. Дунен тIа эггара чIоагIагIа дегIадаьхкача капиталистически мехкашта карагIдала гаьна дола из хIама тахан вай Даьхен дукхача къахьегамхошта кхы кхоачамбеш дац. ХIанз кердача, кхы а лакхагIча лагIа тIа йоаккхаш айе еза вай халкъа образовани: массане а йизза юкъера образовани яккхара законага довла деза.

Дукхха ахча дIахецаргдолаш да керда школаш хьалъяра, хIана аьлча дIахорча пхе шера йизза юкъера образовани йоаккхаргйолаш бола кагий нах дIалахача пхе шерарчул дуазза дукхагIа хургба.

Кердача пхе шера дикка тоабанза баргбац юкъерча школа болх. Цу гIулакха низаш кхоче мегаргдац: оамалах саг кхевер школа я. Вай вIаштIехьдаккха деза ерригача воай школаша чIоагIа знанеш лулга, кхувш йоагIача тIехьенна къахьегам дукха безаргбола, общественни декхар чIоагIа сий деш лелалергдола уйла чуйоссаелга, коммунизм хьалъечун моральни кодексо дIадехарашка хьежжа зIамига саг дикача гIулакхех кхевелга, массе оагIорахьара дегIабаьхка нах хьалкхебелга.

Iалальмате лоархIаме, белггала бакъахьара гIулакх да вай халкъа кьехархоша кхоачашдер. Халкъа кьехархочун лоархIами сийи кхы а дукхагIа лакхде деза вай.

ХьатIадоагIача пхе шерах хIара шера 4—5 миллион саг арахецаргва юкъерча школо. Кхетадеш да, царех цхьадола дакъа мара вузашка дIачуэцаш хургдоацилга. Дукхха а дукхагIа бараш халкъа боахаме болх бе гIоргба, цудухьа пхе шера плана тIа оттаде деза вахарере шийн моттиг лаха хIараненa торо лургйолаш дола гIулакхаш.

Лакхлуш ба **профессионально-технически образоване** лоархIам. Пятилетка чакхйоалаш профессионально - технически училищашка дIачуийбу нах 1,5—1,6 миллион саг дукхагIа хилийта лаьрхIад. Цу гIулакхо дIадехаргда профтехучилищай сеть шеръелга, цар материальни база чIоагIъелга.

Юкъера специальни образовани йола болхлой Iалальмате чIоагIа эш советски халкъа боахама. Цудухьа оттаду дукха совгIа-эшашагIа боацаш цкъаи ахаззеи дукхагIа дешархой техникумашка дIаэцилга, 1970 шерале уж 1.600 эзар сагага дIакхоачабелга.

1964—1965 дешара шера советски лакхерча школе дешаш 3.829 эзар студент вар. Керда пятилетка чакхйоалаш вузий хьалхарча курсашка хIара шера дIанийбу дешархой 940 эзар сагага дIаккхоачабе лаьрхIад. ХIаьта верригa а мехка вузашка дешаш хургва 5 млн. гаргга студент.

Специалисташ кийчбара гIулакх тоаданза даргдац. Из дIадех вахаро, производство дегIаяро, Iилма-технически прогрессо. Вузашеи техникумашеи шоаш кийчбераштa Iилма марксистско-ленински мировоззрени, кIоаргга теоретически практически знанеш тела еза. Мохк хьеж лакхерча школа экономика, доал дара методаш, къахьегам Iилман наькъаца вIаштIехьбаккхара принципаш чIоагIагIа йовза, кхетам бола дика специалисташ производства организатораш арахецарга.

Экономикаи культуреи хIанзарча боарамо, уж дIахо дегIаахаро хьахулийт коммунизм хьалъяра керттера декхар—физически хьакъалеи хьегача къина юкъера башхало, хIаьта иштта городаи юртаи юкъера башхало дIаяккхара эша дика хьалаш. Уж сийлахь-доккхий социальни декхараш кхоачашдеча боаккха боккха гIа хила беза хIанзара пятилетка.

Советски правительствана керте латтачо дIахо белгалдоаккх, дIадахача ворхI шера Советски Союзо кхыча мехкашцара экономически бувзамаш хьинаре дегIадоаладаь хилар. Цу даькъе вай паччахьалкхено баьча балхо дIахо а советски экономика лакхъяра даь ца Iеш дунен социалистически система мехкаш кхоталара, цар низ лакхбара, Азии Африкаи шоай лоIаме дегIаахара новкъа даьннача къамий къонача паччахьалкхений позицеш чIоагIъяра а. СССР арахьара экономически бувзамаш машараи социальни прогрессаи тIехьа лоаттабеча къовсама хьашташта машшара йола дунен халкъашта юкъера боккхача лоархIаме фактор а хинна дIаэттай.

Вай арахьарча экономически бувзамашта юкъе керттера моттиг дIалоац **социализма мехкаша. СССР арахьарча** торговле оборотах 70 процент гаргга кхоач цар гаргa. Социалистически мехкашта юкъе къахьегам бекъар тIа-тIа бокххагIча лоархIаме дIаотташ латт халкъа боахам хиланза даргдоацача оборудованеи бедалеи тайпаща Iалашдеча, баха нах эшача тайп-тайпарча товараща Iалашбелга тоадеча, цо новкъостал дергда технически прогресс сихъяра, общественни производства эффективность лакхъяра. Шоай лоIаме а бокъо цхьатарра хилара а ларда тIа дунен халкъашта юкъе социалистически къахьегам бекъаро гIо ду вайна а вай доттагIашта — вежарашка долча социалистически мехкашта а чехкагIа лагалаттача юкъарча гIулакхага кхачара — коммунизм хьалъяра.

Укх пхе шера Советски Союза социалистически мехкашцара экономически бувзамаш кхы а чIоагIлургда. Советски Союзо царгара эцаргья химически, ейгача, кхачан промышленноста, промышленноста кхыча доакъой предприятештеи цехаштеи эшача оборудоване эзар совгIа комплект. Вежарашка долча мехкашкара дахьаргда вайна эшача форда транспортни кемаех 48 процент, магистральнии промышленнии электровозех 40 процент, пассажирски промышленнии вагонех 36 процент, иштта кхы дIахо. Вай иштта эцаргда халкъа дукха эша, хьадаь кийча баракъаш, трикотаж, кога гIирс, тканеш, кхачани химически промышленноста изделеш санна дола, товараш. Цо йиш хулийтаргья вайга бахача наьха хьашташ дикагIа Iалашде. Шийн аргIан социалистически мехкашта эша тайп-тайпара оборудованеш, машинаш, чIоагIа а коача а доагор, металлически бедал, металл. боамби, хьу, целлюлозно-каьхат а кхы цхьадола лоархIаме товараш а лоаттадергда Советски Союзо.

Директивай проекта тIа теркал ду промышленноста еш йола специализации кооперировании кIоаргьяра хьакъехьара социалистически мехкий хьашташ а. Социалистически содружества мехкий производительни низаш дегIадахкара объективни хьашташа дIалех из гIулакх дар. Кхетадеш ма дий хIаьта социалистически производственни коопераце ларде хIара цун доакъашхочун хьашташ чIоагIа лоархIилга латташ хилар.

Кердача пятилетка шерашка а вай иштта дукха хIама де дезаргда дIахо а вIаши юкъера Iилма-технически гIулакхаш шердара. Теоретически прикладной тохкамаш дара, конструкторски проектнии балхаш дара тIадерзадаьчо социалистически мехкий низашта координаци яр дунен социалистически система ресурсех дикагIа пайда эцара гIулакха тIех лоархIамерчарех цхьа лостам а хинна дIаотташ латт.

Вай боккха лоархIам бу Азе, Африка, Латински Америка шоай лоIаме йолча паччахьалкхенашцара экономически бувзамаш шердара. Дерригача адамех ахаш гаргга бола нах баха уж мехкаш хIанзарча хьалашка империализмана духьал къиза къовсам лоаттабу моттиг а хинна дIаэттад. Къонача къамий паччахьалкхенашца Советски Союзо лоаттаду экономически гIулакхаш, цар экономика чIоагI а еш, машари кортамукъа а шоай лоIаме дегIадахка а халкъий йола бокъой Iалашъяра тIабохийтача низа лоархIаме дакъа да.

Экономически оагIонга диллача къаман промышленноста лоархIамера доакъош хьадар, технически Iилмаи казраш кийчъяр, дунен рынкера цар позицеш чIоагIъяр санна йола овлангара проблемаш къоастаяра тIадерзадаь да дегIадоагIача мехкашца СССР леладу гIулакхаш. Дунен халкъашта юкъе къахьегам бекъара торонех кхы тIа а шерагIа пайда эца йиш хулийтаргья Советски Союзага цу гIулакхаша. Цу мехкашка вай тIа-тIа дукхагIа ийде йиш хургья цар традиционни товараш а — боамби, тха, цIекий бедал, бос болча металлашта йола концентраташ, ганарий даьтта, сом, кофе, какао — кхеш, чай, бедала кхыдола тайпаш, хIаьта иштта кийча изделеш а.

Укх тIеххьарча пхе шера цкъаи ахаззеи совгIа лакхъеннай Советски Союза капиталистически мехкашцара торговли, эггара хьалха Финляндецара, Францецара, Италецара, Японецара, Англецара, Швецецара яр а йолаш. Цхьабакъда, СССР-цара Малхбузеи торгови гIулакхаш искусственни доазонаш уттадеш да. Цхьадолча мехкашка хIанз а пошлинаш йоах советски товараш тIара. СССР арахьара торговли дегIайоалаяра духьале е гIерт ВIашагIхиитта Штаташ. Цхьабакъда, цу духьален ка-м ялац.

45 шу хьалха В. И. Ленина белгалдаьхад, социалистически Россена экономически бойкот оттаяра политика йитанза яргIйоацача оттаргда капиталистически дуне, яхаш. «МоастагIал долча правительствaехи классехи хьаштдолчун безамал, лоIамал, решенел боккхагIа бола низ ба, из низ ба вайца гIулакхаш леладара новкъа валанза варгвоацача воаккха юкъара экономически дерригдунен отношенеш» (Соч., т. 44, 304—305 оагI., изд. 5). Вай хана ди тIехьа дикагIа гуш да хIанзарча дунен чакхйоалаш латтача Iилма-технически революце тIа-тIа паргIатагIа дунен халкъашта юкъе экономически гIулакхаш леладелга дIадехаш хилар, социалистически мехкаштеи капиталистически система мехкаштеи юкъе шерра вIаши экономически хувцамаш дара эша предпосылкаш цо хьаеш хилар. ХIаьта цу процессо шийн аргIана беркате воздействи е тарлургда дунен халкъашта юкъерча хьала.

Кердача пхе шера плана тIа вай белгалдаха деза экспортеи импортеи товарни структура чIоаггIа тоаяра, цар эффективность лакхъяра, экспортни продукци дикагIа хилийтара, торговле методаш эргаьха тоаяра, импортни товарех кхы а нийсагIа пайда эцара де деза гIулакхаш. Вай экспорта боарам дикка дукхагIа хилийта а цун эффективность лакхъе а лерхI.

Доклад чакхйоалача раздела тIа А. Н. Косыгина йоах вай парте съезда массаза а чIоагIа теркам тIаийзаб доазол дехьа. Советски Союз йоккха экономически военнии потенциал йола; дунен халкъашта юкъе Iалальмате доккха дозал дола сийлахь-йоккха социалистически паччахьалкхе я.

Доазол дехьара вай доттагIашта — хIаьта вай доттагIий дунен массе а миIинге ма бий — кердача советски пхе шера плана тIа гу исторе чухь эггара хьалха социализм хьалъяьча а коммунистически общество хьалъе доладеннача а халкъо дIахо а доахаргдолча толамех бола тешам. Вай классови моастагIий тIа-тIа дукхагIа уйла ца йича балац советски паччахьалкхено доахача толамий.

Социализмаи коммунизмаи новкъа йодача котъьннача болхлой класса хьокхама низ дунен революционни процесс дегIаахара новкъостал деча керттерачарех цхьа фактор я. Вай дизза ала а доагIаш ала йиш я вай халкъбоахама планаш, вайна карагIдаьнна толамаш дунен деррига мехкий дукххача миллионашта вола социализмаи коммунизмаи дикагIвола агитатор а дикагIвола пропагандист а ва. ЦIаккха а ца хиннача тайпара чIоагIа холу вайна хIанз вай паччахьалкхено дунен халкъашта юкъерча революцена керттера воздействи ю шийн боахама политикаца яьхача В. И. Ленина дешай кIоарга чулоацам. Социализмо капитализмал тIехйола къахьегама овсарле хьаергья ше яхаш, Ленина исторически закономерни процесс лаьрхIай шин систeмо лелаеш йола экономически яхь.

Эггара хьалхара пятилетка кхоачашъе Советски Союз йолалуча хана цун промышленни продукци США промышленни продукце иттлагIа дакъа мара дацар. 1940 шера 30 процент хилар из, хIаьта хIанз ВIашагIхийттача Штатий боарама 65 процентага кхачай из. Кхетадеш мадий хIара процент — из миллионаш тоннаш кIори мехкдаьттеи, из итташ эзараш станокаши машинаши, из миллионаш болча наьха къахьегам хилар.

Советски Союза промышленни низ халданза дегIабоагIаш хилара тешал ду болат даккхара даннеша а. Нагахьа санна 1928 шера дунен тIа доаккхаш хинначох вайцига 3,9 процент болат даьккха дале, хIанз хIама ца эшшаш 20 процент доаккх. 1928 шера СССР-е даьккха болат США доаккхаш хинначох 8 процент мара дацар, дикка кIезигагIа доаккхар вай болат Англе, Франце, Германе — царех хIаране доаккхаш хинначул а.

(ДIахьодолар 4-ча оагIо тIа).

НОВКЪОСТА А. И. КОСЫГИНА ДОКЛАД

(Йистедоалар. Долалур 2-чеи 3-чеи оагIош тIа).

ХIаьта 1965 шера СССР-е даькхар США даькха хиначох 75 процент, Англе, Франце, ФРГ кхаьние а даькхачул дикка дукхагIа а.

ДIадаха йиш йоаца органически айпаш доахкаш я капиталистически система, белгалдоакх докладчика. Укх тIеххьарча хана тIа-тIа чIоагIагIа хоз американски экономика гIулакхаш дика ца хиларах дола хабараш.

Инфляцех кхерам ба а яхаш, президента Джонсона укх деношка тIахьийхар промышленностага йохийтача капиталовложенешта доазув оттадара, хIаьта конгрессо тIаийцар 6 миллиард доллар йола керда налогаш юкъейоалаярах дола закон.

Деррига чулоацаш аьлча, тIом хинначул тIехьагIарча опыто тешал ду капиталистически дунен тIара экономически, тIаккха, политически а хьал чIоагIа ца хилара.

ХIаьта советски экономиках аьлча, тIаккха вай дувца дизза йиш а йолаш дувца бокъо я вай халкъа боахам хадданза дегIабоагIаш хиларах, из дегIаахара темпаш лакха хиларах. Кердача пхе шера планаш чакхъяхар — из да вай мехка экономически низ кхы а чIоагIбар, машарац социализмацеи болча пайдана дунен халкъашта юкъера арене дIахо гIа боаккхилга Iалашдар.

Съезда Центральни Комитета яьча отчетни доклада тIа массе а оагIорахьара анализ яьй хIанзарча хьала. Дунен тIа тахан латта хьал социализман прогрессан низаш дIахо а лакхдаларца хинна ца Iеш, дунен реакци ший позицеш вIашагIтоха гIерташ, хIаьта тарлуча, шийгара дIадаьккхар юхадаккхар духьа контрнаступлени ше хиларца а эргаш да. Эггара хьалха американски империалисташ а болаш, шоай Малхбузен Германерча союзникашца цхьана, империалисташа лаьцача агрессивни наькъо духьале ю къоастае эзаш латта дуккха йола проблемаш къоастаяра. Къулбехьеп — Къилбаседа Азе реакце низаш гуччахьара реакци лелаяра новкъа даьннад, цо боккха кхерам тIатувс дерригача дунен халкъашта юкъерча хьала а. Американски империалисташа, дунен халкъашта юкъера шоай декхараши адамлено тIаийца юкъара нормаши йоха а еш, вьетнамски халкъа духьал тIом болабаьб.

Советски Союзо шерра хьаллоац кортамукъял еза Вьетнама халкъ. Интервенташта духьал лоаттабеча къовсаме вьетнамски халкъ котдаллалца хиланза даргдоацача боарамах хьаллоацаргда вай.

Вьетнамерча тIемах США-на сихдаь герз хьадара дола бахьан хилар. ТIема низаш дIахо а лакхдара планаш увттаеш ба Вашингтоне. США конгрессо кхы тIа 13 миллиард доллар хьожадаьд Вьетнаме беча тIема. ХIаьта хьатIадоагIача бюджетни шера, деча хоамех, духхьалара военни расходаш 60 миллиард доллар совгIа хургья.

ТIаккха кхетадеш мадий, иштта хьалашка мехка обороноспособность чIоагIъяра вай мела хила йиш йоацилга. Вайна дагадоагIа В. И. Ленина дешаш. Цо яьхад: «машаре боахам билла доладеннача вай воай беррига низ тIабахийта, хадданза дIахьоргба из. Бакъда цу ханна, новкъостий, бIарга цIи санна лораелаш вай мехка а вай ЦIеча Эскара а обороноспособность, дагалоаттаделаш, вай болхлойи ахархойи а цар хьадаьхарийи а хьакъе цхьан секунда мела хила вай бокъо ца хилар».

Укх пхе шера а хьалха санна вай парте Центральни Комитетои Советски правительствеи лоархIаме декхар лоархIаргда социализм лораяра, советски халкъа маьрша къахьегам лорабара дола вай ТIема Низаш чIоагIдарах. Вай дуккхаза а яьхад, юха а ях, империалистически паччахьалкхенаша, эггара хьалха США а йолаш, деррига адамаш чу а оэаш сихдаь герз хьадар зулмане а кхераме а гIулакх да. Советски Союзо шийхур даьд, дерг а да кхетам боацаш, ца эшаш адамий къахьегам, энерги, средстваш дIаухийтилга дIадаккхара.

Хьалха а санна, вай хIанз а ях, Советски Союза политика — из машар лорабара политика я, адамаш тIема новкъа даха безам болча низашта духьал лоаттабеча къовсама политика я. Вай керттера декхар латт дунен кердача тIема кхерам дIабаккхарах. Машар лорабараи чIоагIбараи тIаерзаль йола инициатива, миччахьара йоагIаш яле а, вай оагIонгахьара раьза хинна хьаллоацаргья. Дунен халкъашта юкъера кхохкам мелбараи халкъий кхерамзле чIоагIъяраи позицешка латтача а латтаргйолча а ерригача правительствашца гIулакхаш леладе кийча я Советски Союз.

Хьалха а санна, машаре дахара принципаш тайп-тайпара общественни строй йолча пачхьалкхений хьакъе хоадам беш хилийта гIертаргда вай.

Дунен халкъашта юкъера хьал чIоагIIа чоалхане доллашехь, вай, коммунисташ, ларде йолча оптимизмаца кхоаненга хьеж. Тахан, вай мохк тоабеннача хана, дунен дуккхача а мехкашка социализм котъяьннача хана, шоай делегацеш укх съезде яхкийта дуккха союзникаши доттагIийи вай болча хана, дунен еррига континенташ дIалоацаш коммунистически болам баьржача хана, вай ях: агрессораш совца а лургба, совцабе а беза, дунен тIом ца хилийта йиш а хургья, из хилийта йиш а яц.

Из де йиш йола хIама чакхдаккхара КПСС ЦК-и Советски правительствои дунен кердача тIема духьалбарий чIоагIа а тешаме а фронт хьаяра тIехьа латт. Из фронт шерагIа ме хул, машара моастагIашта шоашта дагадоаллар чакхдаккха халагIа хургдолаш лерхI вай. Машара бокъонца бола доттагIий — хIаьта уж моллагIча а мехка дуккха-дукхагIбараш ма бий — тешаш хила мара безац Советски Союз чакхъяллалца берригъюкъарча машареи халкъий кхерамзлени хьашташ лорадеш хургхиларах.

Вай, советски коммунисташ, даиман хила а хиннад, хург а да интернационалисташ. Цудухьа, чура дешаш дувцаш, вай уж дувц, вай планашеи гIулакхашеи дунен халкъашта юкъерча болхлой класса социалистически содружества, халкъий къамаш мукъадахара боламо керда толамаш дахара новкъостал дергдолаш. Шеко яц, парте укх съезде ювцаш йола дIахо а советски экономика лакхъяра а цун эффективность лакхъяра а йоккха программа толамца кхоачашъяро дунен хьала цIенхашта воздействи ергхиларах.

Доклад йистейоаккхаш, Советски правительствана керте латтачо белгалдоах, кердача пхе шера плана декхараш доккхийи сийле йолаши хилар. ДIалахача пхе шера даьчул дуккха а дукхагIа да де дезар. Уж декхараш кхоачашдаро коммунизм хьалъяра — болхлой классо, дерригача советски халкъо де лерхIа сийлахь-доккха гIулакх кхоачашдара керда низ лургба. Цунна гIулакх деш ба вай парте — коммунизм хьалъерий авангарда дуккхача тайпара беш бола беррига болх.

Коммунизм вайна хийра йола идеал яц. Исторически хиланза даргдоаца гIулакх да из. Сага ираз бахьан, цун вахара хьал бахьани из кортамукъа волаш масса а оагIорахьа дегIавара духьеи бола болх ба.

Пятилетка декхараш дагадохарах оттадаь дац, уж доагIаш да керда общество хьалъяра Iоаьяча практикацара, хIанзарча хана объективни тенденцейи социально - экономически дегIаахара эшачуни Iилман ларда тIа анализ ярах.

Уж декхараш кхоачашдара наькъаши масштабаши лахара субъективизмана моттиг я а яц е хила йиш а яц. Хилча бакъахьа хетар долаш дар санна дIахьокха мегаргдац. Вай дегIадоагIача хьа мел Iайна проблемаш сихагIа кхоачашъе-м ловра. Бакъда, уж кхоачашъеча боаккха хIара гIа масса а оагIора лард елла, карагIдаьнначарех, вай юкъара къахьегаро хьаяьча реальни торонех чIоагIало лувцаш хила беза.

Пятилетка чIоагIа лард йола юртбоахама производство дегIаяра, промышленности юрта боахами — общественни производства уж лоархIамера ши сфера вIаши таръеш дегIаяхар леррагIа дегIаяра. Цо торо лургья городеи юртеи къахьегареи вахареи хьалаш лоархIамболлаш гаргаоза. Цох латт кердача пятилетка къаьстта бола лоархIам.

Ах бIаь шу гаргга ха дIаяхай, йоах А. Н. Косыгина, вай Даьхе социалистически хьисапе дегIаяра наькъ тIа яьнна.

Из халеи тахканзеи никъ бар. ХIанз Советски Союз я кхыча социалистически мехкашца цхьана вай юкъарча сийлахь-доккхача де лерхIачунга йодаш йола низ бола социалистически держава.

Ше мел яьхача коталонашта вай мохк декхарийла ба ленински парте хьаькъалера кулгалдара, марксизмана - ленинизмана тIера ца йоалаш из мутIахьа хилара, Владимир Ильича ма аллара, тамашийна болча низах—болхлой ахархойи низах массаза а чIоагIале лувца цунна хара.

Массаза а дийна, массаза а творчески, революционни болча марксизма-ленинизма хьехамца хьалхле а лелаеш, вай халкъо парте кулгалдарца керда толамаш доахаргда коммунизм хьалъеча.

Даькъала хийла вай сий дола ленински парти!

Даькъала хилда сийлахь-доккха советски халкъ — коммунизм хьалъер!

(Докладага бехкача безамца ладийгIа съезда делегаташа, хIаьта массехказа тIоараш деттац юкъагIа а яьхар).

ЛАЬТТАН ЧЕНАШ ТОХКАРАША ХIИРИЙ ЛОАМАШКАРА ГАНЗАШ ЛЕХ

КВАНСА (Къулбехьен - ХIирий автономни область), 2 апрель. (ТАСС-а корр.). Къулбехьен ХIирийчен лоамашка полиметаллаш доахка керда моттиг гучаяьккхай гуржий геологически управлене ветеран Георгий Маргиев керте волча геологотохкамий парте. Гучаяьха цIи хезача Квансински даши цинки доаллача моттига запасаш шоззанел тIех алсамъяьннай. Геологаша шоай толам парте XXIII съезда хетабаьб.

Кердача даши цинки доаллача моттига запасаша торо хулийтаргья Квансински горнообогатительни комбината низ пятилетка чакхйоаллаш шозза баькха ца Iеш алсамбаккха а цун рентабельность лакхъе а.

КХЫ ЦХЬАЬКХА КАНДИДАТ

1965-ча шера 29 июне Тбилисерча Грузински ССР-а Iилман Академе языкознане институте кандидатски диссертацена защита йир Нохч-ГIалгIай исторе, метта, литература Iилма-тохкама института метта сектора заведующе Оздоев ИбрахIима. Диссертаце тема яр «ГIалгIай метта синтаксис (Чоалхане йоаца предложени)». Нохч-гIалгIай языкознане меттел ерригача кавказоведене а таханарча дийнахьа лоархIам болаши кердеи я из тема.

1940-ча шера нохчий метта синтаксис оттадаьд цIи хеза волча кавказоведа профессора Н. Ф. Яковлева. Геттара дика кийчдаьд цо чоалхане йоацача предложене синтаксис. Цо дикка новкъостал дир И. Оздоевна гIалгIай метта синтаксис оттадеш Iилман ларда тIа а яьккха чоалхане йоацача предложене структура хьадда оттае. Нохчий метта чоалхане йоацача предложене синтаксически башхалонаш дукха теркалъяц Яковлева ший балха тIа.

ДукхагIча даькъе чоалхане йоацача предложене башхалонаш цIена дIа а йовзийташ цхьадола дешаш эрсий метталара нохчий метта доахача хана тохкамаш харцахьа даьд профессора Яковлева. Масала, чоалхане йоаца предложени чоалхане яр санна ювц, причастни обороти придаточни предложении вIашагIъийю. Из дикка тахка а техка гIалгIай метта масалашца къаьгта хьахьекхар И. Оздоева цо даь хинна гIалаташ.

Нохчийи гIалгIайи литературни метташта юкъе йоккха башхалонаш яц, шоайла гарга латташ уж хиларах.

СССР-а лакхерчеи юкъерчеи образоване министерстве йолча Лакхехьарча аттестационни комиссе (ВАК) бокхха лоархIам бир И. Оздоева диссертаце, филологически Iилмай кандидата цIи а елар цунна.

А. МАЦИЕВ,
филологически Iилмай кандидат.

Редактор М. К. ЛЬЯНОВ.

ГУЧАЮВЛ ДЕШАРХОЙ ТАЛАНТАШ

Профессиональни артисташ арабаьлча санна хийтар М. Ю. Лермонтова цIерахча драмтеатра зал хьалйизза баьгIача наха Грознерча № 4 йолча школа дешархой сцена тIа баьлча. Аджарций халхар деш вар вийтта кIаьнк. «ТIах» аьнна хьувз уж кадай халхар деш. Халхара къаьстта чоалхане дола дакъа бераша тIехдика чакхдаьккхача цхьатарра тIоараш детт зале багIачар. Халхар чакхдалале цIаькха а тIоараш тох.

Иштта массане а безамца тIаэцаш яр укх деношка М. Ю. Лермонтова цIерахча драматически театре дIахьош хиннача дешархой художественни самодеятельноста хьажара программа хIара номер. ХIанз а итогаш яьяц вийъ эзар дешархочо дакъа лоацаш хиннача цу хьажара, цхьабакъда дувца йиш йолаш да мишта кийчъейнай цу хьажарга дешархой художественни коллективаш. Дувцаргда цар толамаш а, кхоачамбоацараш а.

Соахка хиннача хьажарга дийлача дукха хувцамаш хиннад. Ала дезаш да уж хувцамаш дикагIча оагIорахь ца хинналга. Къаьстта уйла ейташ да дикагIчарна юкъе хинна цхьайола районаш укх шера геттара эсала хилар. Царна юкъе я масала, Шаьла района школай художественни коллективаш. Сево бакъдергда заключительни хьажаре цу районера цхьаккха а номер ца хилар. Фу бахьан долаш хиннад из? Ерригача районера кхаь школа (Шаьла юртара цаIи Аргунера шиъи) коллективаш мара яцар хьажарга кийчъенна, уж а дикагIчарна юкъе яханзар. ЛоархIам беш хиннача жюре цхьаккха а номер хьакъоастаяншар заключительни хьажара, хIана аьлча духьал хьажаре дакъа лацар мара кхы белгало яцар сихбенна кийчъянь хиннача программа.

Кхы а вогIа кийчъеннаяр цу хьажарга Наьсарен района школаш. Дий сахьата хиннача доккхача концерте цкъа баланзар наьсархой сцена тIа. Ала деза хIара района школай хиннача хьажаре цар кийчъянь хинна программа йоккхеи тайп-тайпарча номераех латташи хиннадга, цхьабакъда, деш дола халхар а доаккха илли а говзал лакха йоацаш дар. Цу гIулакха бехке ба школа кулгалхой санна района кулгалхой а. Эсала леладу цар дешархой самодеятельноста юкъе озара гIулакх, терко яц царна доаггIаш дола новкъостал дара, цунга хьежжа да хьокхамаш а, хIаьта из деррига хьажаре гуча а даьлар. Уж санна йолчарех лархIа еза Ачхой-Мартана школаш а.

Цхьабакъда, цу кхоачамбоацарашца цхьана белгалде деза республика дукхагIйолча районий школаш хьажарга дика кийчъеннилга. Белггала лакхъеннай цхьайолча художественни коллективай говзал. Хьаэцаргья вай Грозненски район, Нагахьа санна Наьсарен, Шаьла районий школай цхьаккха а номер заключительни хьажаре хьокха вIаштIехьдаьннадеце Грозненски района школаша йиъ номер гойтар. Гуш дар уж кийчъеш цар дикка къахьийга хинналга. ЧIоагIа хоза хийтар гулбеннараштa Старо-Сунженски школа дешархоша, вежараша Хасемиковгlар даь «Шин доттагIчун халхар». Царна тIехь тIехьа сцена тIа яьлар «Хьу тедараш» яха гуцульски халхар деш хинна Алхан-Калински школа халхара группа. Цу группа дир украински къаман халхар а.

Белгалъяха йоагIа Урус-Мартана, Сунженски районаш а. Шозза юха бийха сцена тIа баьлча а социаш дацар № 1 йолча Урус-Мартана юкъерча школа дешархоша Р. Хамидовеи Э. Шидаевеи нохчий ашараш лекхачеи цу школа халкъа группа «Говра баьрий» яха нохчий халкъа халхар дичеи зрителаша дийтта тIоараш. Иштта дика аьлар «Баллада о солдате» яхача кинофильма тIара илли цу района Шалажера бархIшерарча школа дешархочо М. Султановеи «Голубая тайга» яха илли Сунженски района Карабулакски юкъерча школа дешархочо А. Синчиновеи.

Концерта программа кхоалагIа дола дакъа дIалаьцадар Грознерча школай художественни коллективаша. ДоаггIача ала деза царех цхьаяраша шоай торонашка хьежжа кийчо яь ца хинналга. Царех я №№ 2, 7 лоацца аьлча, Ленински района дукхагIйола школаш. Царна хьокхаме яр города Октябрьски Заводскойи районий школаш. Иштта №№ 3, 4, 5, 21, 91 йола школаш.

Юххера республикански пионерий Дворецa иллеи халхареи ансамбла кийчъяьча программаца чакхдаьлар дешархой художественни самодеятельностага хьажар.

А. ЦИЦКИЕВА.

Фоторепортаж

Шийттлагlа шу да МалгIабике музыкальни школа йола. Цу хана денз итташ бераша Iомаяьй укхаза музыка къайленаш. ХIанз школе деша дагIа пианино Iомабеш 77 бери, баян лакха Iомалуш 69 бери. Бакъда, чIондарг кIезигдукха чоалханегIа йола инструмент хиларга хьежжа кIезигагIа да чIондарга классе деша дагIа бераш — 14 бер. ХIаьта а хургйола талантaш гучаювл дукхачарна а кIезигачарна а юкъе.

Цу музыкальни школах лаьца дувц ший сурташца тха фотокорреспондента Плиев Идриса.

Лакхера сурт. Нетребина Лена 4-ча классе деша ягIа. Дукха къахьег цо композитора Л. Обера «Преста» Iомаеш. ЧIоагIа раьза я ший теркамерча дешархочоа цунна уллув латта хьехархо Лидия Федоровна Раздобудко.

Юкъера сурт. Локхаш чоалханерча произведенех лоархIаш я композитора Н. Геништа фортепьянни соната, 4-ча класса дешархочун Пономарева Любай пIелгаша яххар ду инструменто. Музыка къайленаш Любайна гучайоах фортепьяна класса хьехархочо Тамара Германовна Чамаковас.

Лохера сурт. Музыкальни школе меттел МалгIабика дуккхача бераштa а бокхагIа болчарна а йовзаш я МалгIабикерча музыкальни школа хор. Хоре дакъа лоаца бераш композитора В. Локтева «Вайна хьадийла да гаьнара наькъаш» яха илли Iомадеш да.

И. Плиева сурт.

Гидуаргий лакхара хьувкъамаш кхедара агротехника

Гидуаргаш даьтта доаккха лоархIамера культура я. Даьтта доалача ганарий эггара лакхара хьувкъам кхебу вай республике Сунженски района боахамаша. 1965 шера «Победа» яхачеи ЦIеча Эскара цIерахчеи колхозашка хIара гектара тIара 17,5 центнер яьккхар.

Гидуаргий лакхара хьувкъам кхебара юрта боахама министерстваеи республикански опытни станцеи укх агротехниках из культура лелае могаду.

Севооборотера моттиг. Гидуаргий дIадув фу хувцанза даргдац, севооборотах дIаюв культураш хувцаш дIае еза. Цкъа йийнача метте уж каст-каста ювцI хилча царна лазараш а зе деш йола еза доахка хIамаш а хул. Цо дикка хьувкъам лохбу. Цкъа йийнача 8—10 шу даьлча мара дIае могаяц гидуаргаш.

Шиъ-кхоъ метр кIоарга тIоадал хила еза гидуаргаш дIаювча лаьтта, цудухьа шекара свекла, люцерна, судачка, кхыйола культураш хиннача хий ца дуллача лаьтта алхха кхоъ-диъ шу даьлча мара дIае метаргъяц гидуаргаш. Гидуаргашта дика предшественникаш я гурахьа дув ка бола ялаташ, хIаьта иштта хьажкIа, кхыйола культураш.

Лаьтан - климатически хьалаш, басара кхаш бIеха-цIена хилар теркал а деш зонашка, участка тайп-тайпара е эза гидуаргаш дIаюврг йолча **лаьттанна обработка.** Лоамашта юхерчеи малхбузен оагIонгахьарча лоамашта юхерчеи зонашка, иштта хиш дехкача лаьтташка хIара тIоана обработка е могаду. Ка бола культураш чуийцачул тIехьагIа (предшественникаш) ардашта дискаш йоахкача лущильникашца 6—8 сантиметр кIоарга лущени ю. Оасар хьатIадаьнначул тIехьагIа дискови орудеца 8—10 сантиметр кIоарга лущени ю, тIаккха кIоарга боал тувсача лущильникашца 12—14 сантиметр — кхоалагIа. Из еррига обработка яъ яьнначул тIехьагIа предплужникаш йоахкача нохарашца 25—30 сантиметр кIоарга зяба оах лаьтта.

ДукхагIа долча даькъе цхьан шера хула оасар доалача Тирка йистерча аренийн центральнии зонашка гидуаргаш дIае кийчдеча лаьтта ю обработка, 6—8 сантиметр кIоарга ардашта лущени яьчул тIехьагIа, зяб оахаш хила еза. Нагахьа санна зяб яьхача лаьтта оасар хьатIадоале полупара системах культиваторашца цхьана макха а боаккхаш дIадаккха деза.

Зяьб ахале хIара гектара 45 килограмм азот, 60 килограмм фосфор, 45 килограмм калий кхоачийташ удобренеш товс. Хий дехкача лаьтта цкъаиаххазеи дукхагIа товс удобренеш. Гидуаргаш дIаеле лаьттанна обработка еча хана товс уж. Гидуаргаш дIаеле хIара гектара 10 килограмм азот, 20 килограмм фосфор кхоачийташ тасса еза удобренеш.

Гидуаргаш дIаеле обработка еш бIаьстан юххье макха баккха беза, зяба шозза культиваци е еза, цунца цхьана макха а токхабеш. ХьалхагIа 10—12 сантиметр, гидуаргаш дIтеле хьалхха шозлагIа 8—10 сантиметр кIоарга ю культиваци.

Мича хана, мишта дIае еза гидуаргаш. Iилман производственни практика даннех фу Iочукхаьчача йистте лаьттан температура 8—10 градус йIовхал йолаш хуле гидуаргаш дIае мегарда. Хетаргахьа из ха апрела шоллагIча декаде хургья. Цу ханал хьалха из дIадийча оасар хьатIадаьле кхаш бIехлу, зIирг тоха низ ца кхоачаш деррига хьатIа ца доалаш фу дохкалу. ХьатIадаьннар а нийлха, низ боацаш хул, юххера из бахьан долаш лаьттах доаллача фун хьувкъам лоха хул. Дика хьатIадоала фу мара дIадец. Цхьан бIена чу шиъ-кхоъ ги тоссаргдолаш нийсъю сеялка. МугIарашта юкъе 70х70 сантиметр йолаш квадратно-гнездовой хьисапе дIаюв гидуаргаш. Тирка йистерча лаьтташ тIа мугIарашта юкъе 90х90 сантиметр юкъ йолаш дIайийча бакъахьа я. Лоамашта юхе дадачеи, лоами, малхбузен оагIонгахьа дадачеи, хий дехкачеи лаьтташ тIа 6—8 сантиметр кIоарга дIаде деза фу, хIаьта шаьрача ара, Тирка йисте, центральни зоне — 8—10 сантиметр кIоарга. Маркераши шлейфаши оттаяь хила еза сеялкаш.

ДIайийнача гидуаргашта ду гIулакх уж хьатIаялале макха токхабарна дIадоладу. Уж дIайийна пхиъ — ялх ди доаллаш байгача е юкъерча «зиг-заг» яхача макханца кхашта зула макха баккха беза. Шишша е йиъ-йиъ лорд хиннача хана цхьан сахьата ши километр сиха йодача тракторацa цIаькха а макха боаккх. Нагахь санна макха боаккхаш гидуаргаш нийлхлойя сабарде деза.

Макха баьккхачул тIехьагIа дIайийна гидуаргаш листа хуле е цар бIенашка оасара бIеха хуле кулгашца нийлх ца йича яргьяц, цунца цхьана оасар а деш. Нийлхъеча хана еррал растени ют цхьан бIена чу: шаьрача ара, Тирка йистерчеи центральнии зонашка хувцаш 1—2—1—2, лоаман юхе дадачеи хий дехкачеи лаьтташ тIа 2—3—2—3 ют. ХьатIа яьнача гидуаргашта макха баьккха 3—7 ди даьнначул тIехьагIа мугIарашта юкъера лаьтта культиваторашца цамца доаккх. Культиватора хIара секцена стрельчати ког оттабу, хIаьта царпа тIехьашка шиъ бритва долл, хIара мугIа лорабу зона шорал 8—10 сантиметр хургйолаш.

Культиваци еча хана мугIарашкара оасар дIадаккхара БП яха оасар ду макхилгаш токхаду. Цу хача цхьан сахьата 4—6 километрал сихагIа лелийта йиш яц трактор. Цул тIехьагIа мугIарашта юкъе шоллагIа, кхоалагIа механизированни обработка ю. Юххьанцеи кхозлагIеи мугIарашта юкъе ю культиваци 6—8 сантиметр кIоарга е еза, хIаьта шозлагIа ер — 8—10 сантиметр. Гидуаргашта зиза тохача хана дика опылени хургйолаш хIара гектара 0,5—1 никх кхоачаргболаш нокхарий арадаха могаду.

(СПЕЦИАЛИСТИЙ ХЬЕХАМАШ)

Гидуаргаш чуэцара балхашта механизаци яр. Цу гIулакха тоаьча ялат чуэцача комбайнашца чуэц гидуаргаш. Чуэцача хана 12—14 процент тIунал йолаш хила еза уж. Из тIунал йолча хана 80 процент гидуаргий кийнаш екъеи мора бос болаши хул.

Хий дехкаро шозза—шозза ахазза лакхбу гидуаргий хьувкъам, хIаьта йоачаш ца хулача шерашка — кхозза-диазза, цунца цхьана гидуаргех доала даьтта а дукхагIа хул. Кийнаш а хинна деррига зиза теха даллалца йолча хана дукхагIа эш удобренеши хийи гидуаргашта. ДIаювча хана лаьттанцара тIоадал соцаеш хий диллача кхашка дIае еза гидуаргаш. Хаоттамгеи лаьттанцарча тIоадалгеи хьежжа дул вегетационни хий — зиза тохача хана цкъа е шозза, юххьанца дуллар кийнаш хиннaчул тIехьагIеи шозлагIа — зиза теха доаллаши. Гидуаргий овлаш дIакхоачача лаьттан тIоадал 75—80 процент хила еза.

Гидуаргий семеноводствас лерхI, хIара шера фуна дIайийнача участкашкара cорташ опытни станцера хьакхухьийтача элитни фуца хувцалга. Боахамашка кхедаь дикагIа дола фу дIаде дIахорж, хIаьта шоллагIча репродукцех долчох даьтта доаккх.

Вай республике районированни сорташ ВНИИМК — 1946, «смена» лоархI, хIаьта хий дехкача зоне дадача лаьтташта — ВНИИМК — 6540.

Дика фу кхедара дIаде фу кхедеча кхаш тIа еррига низ боаца, мучнистая роса яхеи кхыдолеи лазараш кхийтта совъяраш дIа а йоахаш хIара бIена чу цхьацца низ бола растени йита еза. Зиза тохале хьалха лакха, дукха лордаш йола, лазараш кхийтта е лозаяь растенеш дIа а йоахаш сорта кхеяр мара ца юташ цIенду гидуаргаш дIайийна кхаш. Апробаца алехьа хьалха склеротиния, мучнистая роса яха а кхыдола лазараш а кхийтта растенеш дIайоахаш цIаькха цIенле деза кхаш.

Гидуаргий кийнаш 5—10 процент морача беса йийрзачеи, цул тIехьагIа юхейисараш IажагIъелчеи шозза чуэц хьувкъам.

Пхиъ-ялх гали вIаштIа а дуллаш штабелах лоаттале деза дIадув фу. Нагахь санна моллагIа бахьан хиннa фу Iодоассадаь лоаттаде дезаш хуле эла лакхал 0,75—1 метр мара хила йиш яц. ТIуна ца долийташ а дIоах ца долийташ а хьожаш йоакхо е еза фуна.

Лазаращцареи зенерча са доахача хIамашцареи къовсам. Лазараш хургдоацаши зенера са доахка хIамаш латаргйоацаши дIаделе фуна хIара тонна 2 килограмм гранозан, 40—70 килограмм шийтта-процентни гексахлорана дуст кхоачийташ ядохимикаташ тох. Гидуаргашта склеротиния яха лазар хилар кхерам боацача моттигашка фуна хIара тонна 3 килограмм вIашагIъяаь гексахлорана гаммаизомери ТМТД тоха мегаргья. Проволочникаши ложнопроволочникаши лаьттанца дукха хуле гидуаргаш дIаеле 10—12 ди хьалха цхьан гектара итт килограмм кхоачийташ 25 процентни гексахлорана дуст тоханза даргдац. Нагахь санна гIа дуаш растенешта зе ду садоахка хIамаш хуле хIара гектара тIа 12-процентови гексахлорана дусти 20—25 килограмм ДДТ яха 5,5-процентни дусти е 10 килограмм кальце арсенат тоха еза. Гидуаргий гIа хьатIадаьлча харцача мучнисти роса яхача лазаро кIалйита еррига растенеш дIайоах. Боккхача лоархIаме да генараш Iолегара духьал хIара боахаме къовсам лоаттабар а.

Юртбоахама министерство, республикански юртбоахама опытни станци.

(«Грозненский рабочий» 2 апрель, 1966 шу).

Спортивни хоамаш

Инстеьннай «А» классе чуйоагIача командашта юкъе волейболах ловзаш СССР-е хьалхара моттиг яккхара Свердловске дIахьош хиннача яхье, оаха хоам мабарра, даим эшаш хьайоагIаш яр грозненски «Спартак». Аьттув балaнзар юххера хиннача ловзарашка а. Растоверча командаца ловзаш счет 1:3 йолаши Алма-Атински «Буревестникаца» ловзаш счет 0:3 йолаши ийшар вай волейболисташ.

Итогаш йича гучадаьлар цIаккха а кот ца йоалаш ялхайттаза вай команда ийшалга. Из геттара во да. ХIаьта белгалдаккха деза из санна дола хIама цIаккха а ца хинналга, хIанз цхьоалагIча группа юкъера дIаяла езаш я Грозненски «Спартак».

Н. ОЛЕГОВ.

ФУТБОЛ «ТЕРЕК»—«КРЫЛЬЯ СОВЕТОВ»

Самардийнахьа Грознерча Орджоникидзе цIерахча стадионе контрольни матче вIашагIкхийтар футбольни командаш: Грознера «Тереки» Куйбышевера «Крылья Советов» яха командеи. Ховш долчa бесса, «Крылья Советов» яха команда класса «А» хьалхарча группе чу йоагIаш, мехка низ болчарех лоархIаш я. Цудухьа чIоагIа лоархIаме а бехктокхаме а яр из матч вай командана. Цул совгIа, укх шера футбольни сезонах доагIача календарни ловзарашта (уж дIадолалу 12 апреле) шоаш мишта кийчбеннаб, Грозне футболисташта гучадоаккхаргдола экзамен а яр из.

Ала деза, цу экзаменах «Терека» футболисташ толаме чакхбаьнналга. Бургаш ловзае йолаеннача хьалхарча минуташка гучадаьлар вай команда мехка дикагIчарна юкъерча команда а духьалъоттадургйолаш йолга. ДоагIача бесса аьлча, «Терека» ловзар тоадаьча керттерча белгалонех да укх шера вай футболистий атака чIоагIъялар.

Мишта хилар матч?

Шоайх бIубенна тIагIорт хьаьший вай футболисташта. Цхьабакъда, ловзар дIадоладенна дукха ха ялалехьа гучадоал царна «Терек», духьале е магарал совгIа, ше а атака е могаргдолаш йолга. Вай футболисташа В. Косова, Н. Чупахина, хIаьта къаьстта А. Михеева дуккхаза кхераме хьал оттаду Куйбышева команда вороташта хьалхашка. Юххера а, 41-ча минута «Терека» капитана Х. Данилова чутох «Крылья Советов» вороташка хьалхара бургац. Иштта хьаелл счет — 1:0 «Терека» оагIонгахьа.

Из счет хувца ца луш йистейоал хьалхара тайм. ШоллагIча тайме, шоай хурдаь. счет дIанийсье гIертабар хьаьший. Бакъда, «Терека» защита чIоагIа хиларахи, хIаьта вратарь В. Козлов говза ловзарахи цар лийрхIар кхоачашхиланзар. ХIаьта Грозне футболисташта а маганзар счет кхы лакхъе.

А. НАДЖИЕВ.

ЛадувгIа

7 апрель, 1966 шу

РАДИО: 6.30 — Нохч-ГIалгIайчен лаьтта леладархо яхе передача (гIалгIай меттала). 6.45 — РВ—23-и УКВ цхьоалагIа программеи гIолла ашараш. 6.45 — Горсете гIолла хоамаши ашараши. 7.10 — «Грозненский рабочий» «Комсомольское племя» газетий обзор. 7.20 — Передачий программа. 8.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала) 8.20 — «Сердало» газета оагIонаш тIара. 8.30 — Опереташ тIара фрагменташ. 8.35 — «Къона тIехье» (эрсий меттала). 8.50 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала). 16.30—«Парте съезда сийна» яха передача (эрсий меттала). 16.45 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала). 17.00 — Москвера трансляци. 17.10 — Керда хоамаш (эрсий меттала). 17.25 — Юрта боахама къахьегамхошта дола концерт. 17.45 — Керда хоамаш (нохчий меттала).

УКВ: 9.00 — «Са хьамсара Даймохк, хьо ба са Россия» яха музыкально литературни композици. 9.43 — Паччахьалкхен Белорусски халкъа оркестра концерт. 10.10 — Берашта йола передача. «Гаванера хIаьнкаш» яха спектакль. 10.55 — «Чехови музыкеи» яха музыкальни передача. 11.45 — «Пиковая дама» яхача опера тIара «Iуна дегIcIено» яха интермеди. 19.00—«Бернс Роберта дешашта» яха Свиридова илли. 19.37 — «Сийрдача новкъа гIолла» яхача спектакла монтаж (нохчий меттала). 20.35—«Нохч-ГIалгIай фольклор» яха музыкальни передача (нохчий меттала). 21.02 — «Хи йисте ягIа гаьнаш» яха радиопостановка. 22.37 — ЧIондарган оркестраи лаьрхIа Цицишвиле концерт.

Хьажа

ТЕЛЕВИДЕНИ. 18.25 — Телевизионни кердадараш (нохчий меттала). 18.35 — «ВIашн лалла болх Iилмахойи къахьегамхойи» (гIалгIай меттала). 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Тха пятилетка» яха беседа (гIалгIай меттала). 19.10 — Кинолюбителий клуб. 19.50 — Телевизионни кердадарий спецвыпуск. 20.00 — Бийса сатийна хийла, шун, бераш! 20.15 — Бакъдолчоa тIера хьайца фильм. 20.25 — «НаIара кочаца хинна хIама» яха художественный фильм.

РЕДАКЦЕ АДРЕС: г. Грозный, ЦIеча фронтовикий улица, 15. Телефонаш: редактора — 2-41-23; редактора зам. — 2-07-01; бехктокхама секретара—2-45-48; партийни вахареи, промышленнии, юртбоахамеи, культураи, письмойи отделий— 2-25-72; корректорске — 2-09-20.

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Грозный, ул. Красных фронтовиков 15. Телефоны: редактора — 2-41-23; зам. редактора — 2-07-01; ответственного секретаря — 2-45-48; отделов партийной жизни, промышленного, сельскохозяйственного, культуры и писем — 2-25-72; корректорской — 2-09-20.

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Революце проспект 7/84.

Типография из-ва «Грозненский рабочий», проспект Революции 7/84.

СФ04166. Заказ № 1823.